

Političko djelovanje Frana Supila do početka Prvog svjetskog rata

Kasalo, Ante

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:280630>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski jednopredmetni studij povijesti

Ante Kasalo

**Političko djelovanje Frana Supila do
početka Prvog svjetskog rata**

Diplomski rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski jednopredmetni studij povijesti

Političko djelovanje Frana Supila do početka Prvog svjetskog rata

Diplomski rad

Student:

Ante Kasalo

Mentor:

prof. dr. sc. Ante Bralić

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ante Kasalo**, ovime izjavljujem da je moj **Diplomski** rad pod naslovom **Političko djelovanje Frana Supila do početka Prvog svjetskog rata** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 29. siječnja 2024.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Dubrovačka politika prije Frana Supila.....	3
2.1. Političko stanje u Dubrovniku	3
2.2. Fenomen dubrovačkih Srbo-katolika	6
3. Frano Supilo i ulazak u politički život	12
3.1. Obrazovanje i formiranje političkih stavova Frana Supila.....	13
3.2. Političko djelovanje u Dubrovniku i borba za vlast	21
4. Prelazak Frana Supila u Rijeku i <i>Novi list</i>	24
5. Politika novog kursa.....	26
6. Hrvatsko-srpska koalicija	32
7. Veleizdajnički proces (Friedjungov proces) i aneksijsko razdoblje.....	37
8. Predratno razdoblje	42
10. Zaključak.....	45
11. Literatura.....	47
12. Sažetak	50
13. Summary	50

1. Uvod

Tema ovog rada je „Političko djelovanje Frana Supila do početka Prvog svjetskog rata“ te će u ovom radu biti prikazan politički put Frana Supila od samog početka bavljenja politikom u Dubrovniku pa sve do početka Prvog svjetskog rata.

Frano Supilo rođen 30. studenog 1870. godine, bio je jedan od najznačajnijih hrvatskih političara početkom 20. stoljeća. Rođen u Cavtatu, a školovao se u Dubrovniku gdje u svojoj mladosti se upoznaje sa raznim političkim idejama. Rad započinje opisom politike Dubrovnika prije no što se Supilo počeo baviti njome kako bi se pojasnila politička situacija tadašnjeg Dubrovnika u kojem je Frano Supilo započeo svoje prve političke korake i gdje se oblikovao kao političar i novinar. Dubrovačka politika krajem 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća bila je poprilično burna. Tako se Supilo za svoje mladosti susretao sa raznim političkim idejama te se kao đak već počeo zanimati za nju. Razna poznastva iz mladosti, pogotovo ono s Perom Čingrijom imalo je utjecaj na Supila koji kasnije ne postaje narodnjak poput Čingrije, ali u svom pravaštvu iskazuje liberalnije elemente koje je preuzeo od tadašnjih uzoritih narodnjaka.

Upravo liberalniji politički pristup je ono što definira Frana Supila i odvaja ga od originalnog pravaštva Ante Starčevića i to se može uvidjeti i u njegovim prvim novinama *Crvena Hrvatska*. Nadalje, kroz rad će biti obrađeni svi važni politički događaji do početka Prvog svjetskog rata u kojima je sudjelovao Supilo za vrijeme svoje političke i novinarske aktivnosti. Rad je kronološki prikazan pa tako poslije Supilovog djelovanja u Dubrovniku dat je uvid i o njegovom radu u Rijeci kao novinar *Novog lista*.

Potom rad prikazuje najbitniji dio političke karijere Frana Supila, a to je stvaranje Politike novog kursa i Hrvatsko-srpske koalicije u kojoj je bio prvak Koalicije sve do vlastitog istupanja iz nje, kojem su prethodili ankesijka kriza i Friedjunogov proces. Na kraju rad prikazuje Supilovo okretanje od Koalicije i okretanje novom, prema njemu pravom političkom putu.

Literaturu za izradu rada nije bilo problematično pronaći, tako sam za period koji je prethodio Supilu u Dubrovniku koristio najviše autore Ivu Banca i njegovo djelo Vjersko „pravilo“ i dubrovačka iznimka, te Antuna Stražičića djelo *Dubrovački koluri. Uspon i pad srbokatolika* . Nadalje, koristio sam za rani život Supila i političko djelovanje u Dubrovniku ponajviše autora Ivu Perića koji je o tome zaista mnogo napisao, dok za period stvaranja novog kursa i Koalicije najviše su mi pripomogle knjiga Tereze Ganze Aras *Politika „novog kursa“ dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića* i Jaroslava Šidaka (M.Gross, I. Karaman i D. Šepić) *Povijest hrvatskog naroda g. 1860- 1914.*

2. Dubrovačka politika prije Frana Supila

2.1. Političko stanje u Dubrovniku

Dubrovnik svoju samostalnost gubi početkom 19. stoljeća, odnosno 1808. godine. Tako dolazi pod francusku upravu gdje zajedno s Bokom Kotorskom čini pokrajinu Dubrovnik, dok za vrijeme Druge austrijske uprave je integriran u austrijsku pokrajinu Kraljevinu Dalmaciju. Političke prilike u kojima je Dubrovnik navode na politički put u kojem Dubrovnik za svoj glavni cilj si postavlja teritorijalno i političko sjedinjenje s Hrvatskom i Slavonijom. Centrima moći u Monarhiji, odnosno Budimpešti i Beču ovakva politika ne samo Dubrovnik, već svih hrvatskih zemalja nikako nije odgovarala, jer je glavno hrvatsko političko obilježje 19. stoljeća borba za ujedinjenje. Također, kao najistaknutije prve osobe ujedinjenja bili su narodnjaci s dubrovačkog područja Miho Klaić i Đuro Pulić.¹ Narodnjačka se ideologija širila cijelim područjem Hrvatske, pa je i tako sam Dubrovnik upravo bio pod tim utjecajem. Dubrovački su narodnjaci za političke protivnike imali autonomaše, a 1865. autonomaši u Dubrovniku na općinskim izborima ostvarili apsolutnu pobjedu i tako dolazi do određenog narodnjačkog povlačenja. Upravo je ovo povlačenje dovelo do određene reorganizacije te su kao vodstvo Narodne stranke u Dubrovniku istupili Pero Čingrija i Rafo Pucić. Tako narodnjaci 1869. od 537 birača osvajaju 526 glasova, što rezultira time da prvi narodnjački gradonačelnika postaje Rafo Pucić.² Kao jedan svojstven pokretač može se promatrati narodnjačka pobjeda u Dubrovniku, odnosno jedan dokaz preko kojeg se pokazalo da u dalmatinskim središtima autonomaši nisu nedodirljivi. Jedna od važnijih posljedica svakako je uvođenje hrvatskog jezika unutar dubrovačkih gimnazija, a osniva

¹ I. Perić, 2013, 135.-136.

² I. Perić, 1979, 136.-137.

se i Dubrovačko pomorsko društvo, također iste 1869. godine.³ Za dalmatinsku političku scenu izrazito je simbolična 1870. Upravo je to godina u kojoj se rodio Frano Supilo, a i godina u kojoj na izborima za Dalmatinski sabor pobjeđuje Narodna stranka. Po prvi puta narodnjaci drže nekakvu realnu političku moć, što ih približava Beču, a i sami su smatrali da bi im dobar odnos s Bečom omogućio ostvarivanje pokrajinskih interesa.⁴ Od mogućih pet mandata zastupnika iz dubrovačkog kraja narodnjaci uzimaju četiri, dok autonomaši uzimaju samo jedan mandat. Dubrovačka se politička scena jasno dijeli na dva dijela; prvi dio oko narodne stranke, kojoj pripada većina plemićkog staleža, s građanstvom dok su s druge strane autonomaši koji uživaju potporu konzervativaca i središnjih vlasti i birokracije.⁵ Razdoblje 70.-ih godina 19. stoljeća bilo je izrazito povoljno za Narodnu stranku koja je i na narednim saborskim izborima 1876. uzela apsolutnu pobjedu u kojoj su od pet mogućih mandata osvojili svih pet. Autonomaši su se nalazili na marginama političke scene, ali se dubrovački Srbi i autonomaši približavaju i tako autonomaši opstaju kao politička struja u Dubrovniku. Narodna stranka doživljava unutarstranačke sukobe; s jedne strane Hrvati, a s druge Srbi. Povod sukobu bila je Austro-Ugarska okupacija Bosne i Hercegovine 1878. Tako je došlo do pitanja kome pripada BiH - je li dio Hrvatske ili Srbije? Godinu nakon okupacije dolazi do raskola unutar Narodne stranke gdje Srbi istupaju i osnivaju Srpsku stranku. Zbog visokih političkih tenzija koje su bile upravo prouzrokovane istupom Srba iz Narodne stranke, dolazi do političke borbe preko glasila stranka. *Narodni list* bio je glasilo Narodne stranke te se putem ovog glasila oglašavala Narodna stranka, odnosno njena želja za ujedinjenjem svih hrvatski teritorija i ispunjenje povijesnog državnog prava. Srpska je stranka također osnovala vlastito glasilo *Srpski list* u kojem je

³ I. Perić, 1990, 138.-140.

⁴ I. Perić, 2013, 136.

⁵ I. Perić, 1979, 140- 142.

jasno pretendirala na okupljanje cijelog srpskog naroda unutar jedne srpske države. Opozitni stavovi i politički interesi doveli su do potpunog zahlađivanja odnosa između Srba i Hrvata u Dubrovniku te posljedično Srpska stranka sa autonomašima sklapa savez.⁶ Srpsko-autonomaško savezništvo nije počivalo na zajedničkim interesima, jer Srpska stranka je promatrala Dalmaciju unutar okvira buduće srpske države, dok s druge strane Autonomaška stranka Dalmaciju je smatrala istočnojadranskom talijanskom pokrajinom. Iako stavovima oprečni, njihovo je zbližavanje upravo bilo uvjetovano djelovanjem Narodne stranke koja je željela ujedinjenju Dalmaciju s ostalim dijelom hrvatskih zemalja.⁷ Također, u Dubrovniku od 1878. počinje izlaziti časopis *Slovinac* koji oprečno piše i *Narodnom listu* i *Srpskom listu*, te šalje političke poruke pomirenja između dva naroda, i pokušava ih približiti. U časopisu *Slovincu* dolazi do propagiranja zajedničkih političkih ciljeva te se također objavljuje i na latinici i ćirilici.⁸ Časopis kao takav bio je produkt tadašnjih dubrovačkih intelektualaca, pripadnika Narodne stranke, a kao glavni pokretač ideje bio je Luko Zore. Kao što je već navedeno časopis je pokrenut upravo nakon raskola između Hrvata i Srba u Dubrovniku, a njegovi osnivačelji kasnije postaju zagovaratelji takozvanog Srbo-katoličkog pokreta.⁹ Sam naziv *Slovinac* uzet je kako bi se pokazalo jedinstvo dvaju naroda, poruku da je bilo kakav sukob među njima suvisao. Upravo propagiranje jugoslavenstva, koje je trebalo prema tom programu biti ostvareno kroz osnutak države u kojoj bi srpska vlast bila dominantan faktor.¹⁰

⁶ I. Petrinović, 1988, 19.-20.

⁷ I. Perić, 2013, 137.

⁸ I. Perić, 1979, 509.-510.

⁹ R. Bacalja & K. Ivon, 2017, 387.

¹⁰ B. Đurasović, 2019, 229.-230.

2.2. Fenomen dubrovačkih Srbo-katolika

Geografska pozicija Dubrovnika odigrala je važnu ulogu u nekim procesima i fenomenima koji su se samo pojavili na tom području. Geografska distanca Dubrovnika, koja ga je djelila od ostalih hrvatskih područja dovela je do fenomena Srbo-katolika, koji nigdje osim Dubrovniku nisu postojali kao takva pojava. Dubrovačka je književnost bila izrazito razvijena, kako u renesansi i humanizmu, gdje su kao jedni od najpopularnijih književnika tog doba bili Ilija Crijević i Jakov Bunić za vrijeme renesanse. Šiško Menčetić za vrijeme humanizma, potom za vrijeme baroka, koji se naziva zlatnim dobom dubrovačke književnosti gdje su književnici poput Ivana Gundulića osjećali osobitu bliskost prema Dalmatincima. Takva bliskost koju su Dubrovčani gajili prema Dalmaciji kao pokrajini proizlazila je iz vjerskih temelja, odnosno preko rimokatoličanstva, koji ih je spajao kao cjelinu, dok jezik nije imao tako snažnu ulogu. Kroz 19. stoljeće dolazilo je do buđenja nacionalnog identiteta širom Europe, pa tako i u Dubrovniku, koji je postao jedno od središta samog ilirskog pokreta, preko kojeg se težilo upravo spajanju hrvatskih zemalja. S druge strane postajalo je i određeno malobrojnije stanovništvo koje je pokušalo uspostaviti jedan identitet u kombinaciji hrvatstva i srpstva, koji bi se spojili u jednu cjelinu. Ilirski pokret, na čelu s Ljudevitom Gajom, odlučio se za novoštokavski književni jezik koji se njegovao i u samome Dubrovniku. Dubrovčani imaju pozitivne reakcije na takvo jedno kulturno priznanje, i to se jasno da uvidjeti iz broja suradnika Ljudevita Gaja koji su bili iz Dubrovnika. Međutim nakon revolucionarne 1848. godine, situacija se u cijeloj Europi pa tako i u Austriji zaoštrava te jasno postaje da skoro ujedinjenje hrvatskih zemalja nije moguće, a to doprinosi još većoj želji ujedinjenja svih zemalja u jednu.¹¹

¹¹ R. Harris, 2006, 424.-426.

Fenomen Srba-katolika svoj temelj pronalazi u učenjima Vuka Stefanovića Karadžića, koji je tvrdio da su svi štokavci Srbi, dok su Hrvati zapravo čakavci, a kajkavci Slovenci. Njegova su se učenja širila preko njegovih suradnika te su također stigla i do samog Dubrovnika gdje su ih kao prvi priznali profesori Luko Zore, Stjepan Castrapelli i Pero Budmani. Ukratko, to bi značilo da među srpskim narodom tek postoje vjerske razlike, a time se zapravo dolazi do samog pojma Srba-katolika za razliku od Srba-pravoslavca.¹² U Dubrovniku dolazi do odmaka od takozvanog *nepisanog pravila*, odnosno da se narodnost Hrvata i Srba uvijek razlikovala vjerom, ali ovaj put kao glavna odrednica srpstva dolazi sa strane jezične osnove, odnosno štokavštine što zamjenjuje dotada vjersku odrednicu, pravoslavlje.¹³ Ovakav paradoksalni pristup, koji je nastao potpunim zaokretom i odmakom od pravoslavne vjere kao odrednice uzima štokavštinu i tako nastoje Dubrovnik, koji je prepun tradicije i kulture svojatati i prikazati kao srpski grad. Prvak ove ideje bio je Đorđe Nikolajević koji je bio pripadnik malobrojne pravoslavne skupine, djelovao je sredinom 19. stoljeća. On se služio arhivom te se isključivo koristio dokumentima koji su pisani ćiriličnim pismom, i prezentirao kao srpske, iako je ćirilično pismo bilo korišteno također među svim Južnim Slavenima. Nikolajević je uz pomoć Božidara Petranovića koji je uređivao *Srpsko-Dalmatinski Magazin*, je preko članaka u tom listu dubrovačku književnost stavljao pod srpsku, i njegovo se djelovanje može promatrati kao temelj za kasniju pojavu ideje ne samo o Srbo-katolicima, već i o Srbo-štokavcima.¹⁴

Jedan od prvih Srbo-katolika bio je i Matija Ban, jedan od glavnih organizatora tajnog društva u Beogradu 1844. godine, koji je želio osloboditi južnoslavenske narode koji su bili pod osmanskom vlašću i ujediniti ih, gdje bi bile pod vodstvom Kneževine

¹² I. Perić, 1979, 513.-514.

¹³ F. Mirošević, 1992, 203.

¹⁴ Isto, 203.-204.

Srbije.¹⁵ Matija Ban također je bio i u dobrim odnosima s autorom *Načertanija*, Ilijom Garašaninom, s kojim je jednom prilikom zajedno bio u Dubrovniku, gdje su ispitivali situaciju te mišljenje ljudi o samom Dubrovniku i njegovoj pripadnosti Srbiji.¹⁶

U Dubrovniku je za vrijeme Republike postojala jedna službena vjera, a to je bilo (rimo)katoličanstvo. Bez pripadnosti rimokatoličkoj crkvi stanovnici nisu mogli dobiti državljanstvo. Dubrovčani su bili striktno (rimo)katolička republika te su se takvima i smatrali. Također, osobe koje su bile pravoslavne vjere nisu imali pravo spavanja unutar zidina niti izgradnje vlastitih pravoslavnih crkva.¹⁷ Tek se sredinom 19. stoljeća, točnije 1848. godine, sve vjere izjednačavaju, tek nakon toga dolazi do migracija pravoslavnog društva. Uglavnom su to bili trgovci iz istočnog dijela Hercegovine. Prema popisu stanovništva tijekom 90.-ih godina 19. stoljeća, pravoslavnog gradskog stanovništva Dubrovnika bilo je tek 6 %, a u cijeloj Dubrovačkoj općini broj je iznosio tek 1.5 %.¹⁸

Nakon osamostaljenja nekadašnja Kneževina, a od 1882. Kraljevina Srbija je krajem 19. stoljeća, postala određenim uzorom hrvatskim političarima. Promatrali su Srbiju u tom trenutku kao svojevrsan Pijemont, preko kojeg bi sve susjedne zemlje izborile samostalnost. Izrazito ih je intrigirala sloboda života bez stranih okupatora, i potpuna politička, narodna te jezična autonomnost. Ovakva situacija navodi utjecajne ljude Dubrovnika i među njima političare na određeno traženje oslonca kojim bi im pomogao u borbi za osamostaljenje i plasiranje vlastitih političkih planova.¹⁹ Tadašnja politička situacija, nije išla na ruku u sjedinjenju hrvatskih zemalja. Prvotno, postojao je određeni strah Dubrovnika koji se okrenuo dijelom Srbiji jer je bio u strahu od talijanskih

¹⁵ D. Agičić, 1994, 61.-62.

¹⁶ A. Stražičić, 2018, 11.

¹⁷ I. Banac, 1990, 182.-183.

¹⁸ Isto, 184.

¹⁹ A. Stražičić, 2018, 9.-10

pretenzija koje su imale podršku u lokalnom talijanskom stanovništvu Dalmacije. Uz to Srbija je u tom trenutku samostalna zemlja, dok se hrvatske zemlje nalaze pod Austro-Ugarskom, te se tražila određena pomoć i inicijativa sa srpske strane, koja bi pomogla u oslobođenju i eventualnom ujedinjenju tih prostora u jednu slavensku državu.²⁰ Uz cijelu političku situaciju, postojao je već spomenuti problem s Bosnom i Hercegovinom, u kojem su Srbi-katolici podržavali srpske pretenzije prema tom prostoru, te su upravo iz tog razloga odbijali mogućnost sjedinjenja BiH s Austro-Ugarskom jer su to vidjeli kao eventualnu prijetnju u sjedinjenju tog prostora s mogućim, tada još uvijek ne razriješenim, hrvatskim teritorijem. Ilirski je pokret također bio u suživotu sa srpskim planovima o proširenju vlastitih granica. Taj se pokret zalagao za ideju zajedništva svih južnih Slavena, dok bi to s druge strane Srbi zapravo iskoristili kao vlastito proširenje teritorija. Ilirci se nisu suprotstavljali takvim pokušajima, jer su imali u potpunosti drugačije viđenje u kojem bi, ako se ikad takvo rješenje dogodi, dobili jednu zajedničku južnoslavensku državu gdje bi svi prema Ilircima bili jednaki i pričali bi istim jezikom.²¹ Zanimljivo je svakako promatrati u tom trenutku srpsku političku lukavost, a s druge strane Ilirsku naivnost po pitanju ujedinjenja svih južnih Slavena u zajedničku državu. Iako bi, pogrešno bilo navesti da su svi iz redova Narodne stranke mirno promatrali situaciju *posrbljivanja*. Kao najistaknutiji protivnik te ideje bio je don Mihovil Pavlinović, premda je kroz svoju mladost bio pod snažnim utjecajem južnoslavenskih identitetskih zamisli. Upravo Pavlinović započinje s razvojem hrvatske nacionalne ideologije. Njegovo djelovanje temeljilo se na raznim brošurama koje su

²⁰ V. Benković, 1990, 225.

²¹ I. Banac, 1990, 199.-204.

objavljivane u *Narodnom listu* te se on s pozicije hrvatskog državnog prava suprotstavljao cjelokupnom *posrbljivanju* Dalmacije.²²

Nadalje, što se tiče Srbo-katoličkog fenomena, on je nakon već nekog vremena postojanja prerastao u Dubrovniku u važan politički faktor te je tijekom 1880-ih godina počeo dobivati poveći broj pristaša i desetljeće nakon postaje ozbiljan pokret s planom i ideologijom.²³ Tijekom ovog političkog uspona srpstvo i srpska agenda nisu više latentno predlagani već se Srbo-katolici odmiču od ideje slavenstva i proklamiraju čistu politiku srpstva na području Dubrovnika. Krajem 1880.-ih, točnije 1889. godine u Dubrovniku dolazi do cijepanja Narodne stranke iz koje svi Srbi istupaju i osnivaju vlastitu Srpsku stranku. U političkom programu i javnom djelovanju, javno izjašnjavaju se protiv ujedinjenja Dalmacije i Banske Hrvatske te Frano Supilo kaže, da su Srbo-katolici smatrali kako Dubrovnik nije hrvatski, već srpski.²⁴ Politička važnost, malog djela populacije poput Srba u Dubrovniku i onih koji su se takvima smatrali bila je izuzetno velika u tim trenucima. O tome ponajviše svjedoče izbori iz 1890. i 1894. godine. Dakako, bitno je za naglasiti da upravo Srpska stranka, privlači sebi dubrovački visoko obrazovani sloj i uživa potporu autonomaša, iako to ne bi vjerojatno sve bilo moguće, da nije došlo do prevelike opuštenosti narodnjaka i pasivnosti stanovništva, koji su zapravo svojim (ne)djelovanjem potpomogli njihovom razvoju. Tako 1890. godine Srbo-katolici koaliraju s autonomaškom strankom te uzimaju prevlast u dubrovačkoj općini. Za vremena njihove vladavine dolazi do određene srpske propagande u Dubrovniku, te se mijenja gradska tradicija pa i najveća svetkovina grada sv. Vlaha. Sama procesija se mijenja u tom periodu i to dovodi da se hrvatski simboli poput zastava i grbova potpuno uklanjaju i postavljaju se srpska. Kao primjer toga

²² A. Stražičić, 2018, 14.

²³ I. Banac, 1990, 205.

²⁴ R. Harris, 2006, 427.-428.

navodi se 1892. godina, kada su vjernici katoličke vjeroispovijesti iz Župe Dubrovačke, došli u Dubrovnik i naišli na srpsku glazbu i koračnicu. Iduće godine, srpske vlasti zabranjuju i skidaju hrvatske barjake i bilo kakva obilježja i zabranjuju izvođenje hrvatske glazbe. Ovakav pristup vlasti prema stanovništvu dovodi do revolta, te okolna mjesta oko Dubrovnika su tada bojkotirali proslavu sv. Vlaha.²⁵

Dubrovnik se pronasao u poziciji gdje je njegova vlast sve više počela isticati srpsku pripadnost, te gdje je počelo opovrgavanje hrvatskog državnog prava i uz sve to propagiranje ekspanzionističke agende. Narodna stranka postaje nemoćna u Dubrovniku te na političku scenu stupa nova stranka predvođena mladim Franom Supilom - Stranka prava. Stranka prava se okupljala oko časopisa *Crvena Hrvatska* koji se suprotstavljao listu *Dubrovnik* koji je bio časopis Srpske stranke.²⁶ Srbo-katolici u Dubrovniku su počeli uglavnom biti gradski intelektualci i moćnici, koji su iz razloga, ideoloških, ekonomskih ili slično se počeli smatrati Srbima. Među tom Srbo-katoličkom elitom Dubrovnika snažno se radilo na prikazivanju samog Dubrovnika kao srpskog grada, gdje cijela baština i kultura se želi promijeniti iz korijena.²⁷

²⁵ B. Đurasović, 2020, 286.-287.

²⁶ F. Mirošević, 1992, 207.

²⁷ Isto, 210.

3. Frano Supilo i ulazak u politički život

Podrijetlo obitelji Supilo seže iz Uskoplja, malog mjesta koje se nalazi na sjeverozapadnom dijelu Konavla. Geografski taj je kraj omeđen s jedne strane brdima, a s druge strane morem. Kroz povijest je kraj iz kojeg potječe Supilova obitelj dugo vremena bio pod dubrovačkim plemstvom, odnosno život kolona i kmetova na tom prostoru bio je podvrgnut eksploataciji i upravo je zbog toga izrazito bio težak. Njegovi su se pretci kao i velik dio konavske radne snage su se zapućivali prema Cavtatu i Dubrovniku te su radili kao posluga kod bogatih građana i vlastele. Osim rada kao posluga također su se bavili poslovima čuvara, zanatlija, pomoraca, trgovaca i slično.²⁸ Konaovska se migracija nije odvijala na samo tako malom prostoru, već su se u drugoj polovici 19. stoljeća, mnogobrojni stanovnici tog prostora odvažavali na migracije u Sjevernu i Južnu Ameriku. Prema podacima koje je istražio Bernard Stulli²⁹, djed Frana Supila, koji se također zvao Frano, imao je mnogobrojnu obitelj (pet sinova i tri kćeri) a jedan od petorice sinova bio je Ivo Supilo, otac Frana Supila, koji je se bavio zidarskim poslovima i nastanio u Cavtatu gdje se oženio 1870. godine s Marijom Guljemović s kojom je dobio sina Frana Supila.³⁰ Upravo 1870. godine kada je rođen Supilo, u Dalmaciji narodnjaci pobjeđuju u saborskim izborima, a većina koju su ostvarili na izborima omogućila im je većinu u Zemaljskom odboru, te da iz redova narodnjaka mogu birati članove za Carevinsko vijeće. Dakako, ovakva pobjeda narodnjaka bila je politička borba koja je trajala čitavo desetljeće, te se vodila protiv autonomaša i politike tadašnjeg vladajućeg režima Austrije. Bitno je naglasiti da su gotovo pa svi činovnici i službenici javnih uprava, bili režimski postavljeni, te je Autonomaska stranka preko njih

²⁸ I. Perić, 1996, 12.

²⁹ Hrvatski povjesničar i arhivist, porijeklom Dubrovčanin.

³⁰ I. Perić, 1996, 13.

imala svoju najveću potporu i moć.³¹ Što se tiče političke pozadine samog Cavtata čitavo desetljeće prije rođenja Frana Supila, dolazilo je do mnogih promjena u vlasti tog malog mjesta. Tako je primjerice 1861. godine na izborima pobijedio narodnjak Đuro Pulić, potom 1864. autonomaš Orsat Bonda, a nakon njega 1867. narodnjak Miho Klaić. Na kraju desetljeća ponovno autonomaši uzimaju vlast te ih predvodi Ivo Radmilli. Tek od 1876. godine narodnjaci uzimaju za stalno vlast u Cavtatu i njihovi zastupnici pobjeđuju, dakle političke napetosti i promjene stvorene razlikama narodnjaka i autonomaša bile su učestale i u Cavtatu za djetinjstva Frana Supila.³²

3.1. Obrazovanje i formiranje političkih stavova Frana Supila

Za vrijeme obrazovanja Frana Supila dolazi do širenja novih političkih ideja. Tako da cjelokupnu Dalmaciju zahvaća nova politička struja, predvođena Antom Starčevićem i Eugenom Kvaternikom - pravaštvo. Pravaštvo dolazi do Dalmacija preko lista *Katolička Dalmacija* čiji je glavni urednik bio don Ivo Prodan te se tadašnje pučanstvo u potpunosti upoznaje s njihovom politikom. Pravaštvo kao pokret što se više širi, to više poprima određene liberalnije elemente, a tako uspijeva okupiti buduću inteligenciju. Jedan od značajnijih događaja za Stranku prava dogodio se na izborima 1884. kada osvajaju 24 mandata, a to im uvelike pomaže pri širenju pravaške ideje. Također, bitno je naglasiti i tadašnje raspoloženje hrvatskog stanovništva u Dalmaciji koje se nalazilo u određenoj konfuziji, zbog promjena i stalnih problema u politici. Kao jedan od razloga širenja pravaške ideje svakako je bilo jačanje srpstva i političke moći Srpske stranke i s druge strane pasivan pristup narodnjaka je u jednu ruku omogućio plodno tlo za stvaranje takvog pokreta. Sloj na koji je pravaštvo najsnažnije utjecalo

³¹ I. Perić, 1996, 13.

³² Isto, 14.-15.

bila je omladina. Uspjeh koji je zabilježila Stranka prava nije samo utjecao na mlađi, nadobudniji sloj, već su neki i od prije poznatih političari poput Pere Čingrije uvidjeli svojevrsan nacionalni duh, koji ih je motivirao na snažnije djelovanje.³³ Upravo spomenuti Pero Čingrija bio je jedan od prvih političara koji je imao poseban utjecaj na tada mladog Frana Supila. Supilo je bio dobar prijatelj njegovog sina, Melka, te je njihovo prijateljstvo Supila dovelo do ostvarivanja dobrog kontakta s Perom Čingrijom. Nerijetko su se Melko i Supilo družili u obiteljskom domu Čingrija gdje Supilo zapravo dolazi do raznih knjiga pa i zapisa sa zasjedanja Dalmatinskog sabora gdje se upoznao sa stavovima raznih zastupnika u saboru.³⁴ Ovakvo poznanstvo na Supila je ostavilo jak dojam te su on i Melko Čingrija, razvili sebe i svoja stajališta u kojima su stvorili animozitet prema Beču, odnosno austrijskoj vlasti. Ovakvo protunjemačko mišljenje ih je nagnalo na osnivanje tajnog društva protiv hegemonije Austrije. Frano Supilo, sa svojim kolegama osniva tajno društvo, u kojem se koriste krilaticom *Dolje sa svim što na Njemce podsjeća*. Prvi pravi politički istup Frana Supila i njegovog društva događa se u ožujku 1885. kada prijestolonasljednik Rudolf posjećuje Dubrovnik, a kao akt revolta skupina ga okupljena oko Supila odbija pozdraviti simboličnim pozdravom skidanja kape. Ovaj njihov čin, dovodi do prijave vlastima zbog čega se pokreće školska istraga.³⁵ Pokretanje istrage za Frana Supila počinje 27. ožujka 1885. u uredu osnove i građanske škole. Frana Supila su ispitivali Vicko Adamović, koji je bio upravitelj, i već od prije spomenuti Stjepan Castrapelli, koji je bio mjesni školski nadzornik i gimnazijski profesor. Frano Supilo priznao je krivicu za nepozdravljanje prijestolonasljednik Rudolfa te je također rekao da je skupina učenika imala sastanke u kući obitelji Čingrija. Nadalje su ga ispitivali jesu li se on i ostali đaci protiv kojih se

³³ I. Perić, 1979, 524.

³⁴ I. Perić, 1979, 526.

³⁵ I. Petrinović, 1988, 21.

vodi istraga zaklinjali kakvoj zastavi, a Supilo je odgovorio potvrdno, odnosno rekao je da će uvijek biti Hrvati te da će na književnom polju uvijek tako raditi.³⁶ Također, ispitivači su Supilu postavili pitanje je li čuo za Antu Starčevića i što zna o njemu, a Supilo je odgovorio da je saznao za Antu Starčevića preko *Srpskog lista* koji je dobio od trgovca Mihe Medora, a još je rekao da je za njega Starčević čestit čovjek kojeg smatra borcem za Hrvatsku i njena prava a također je i protivnik Ugarske nagodbe. Nadalje su ispitivači upitali Supila je li potpunog uvjerenja ili samo za šalu do toga došao da će biti pravi Hrvat i braniti hrvatskog pravo, na što je Supilo smiono odgovorio da je iz uvjerenja, a ne iz šale, jer on to smatra ozbiljnim poslom, a ne kakvom šalom. Pritom je i nadodao da će ostati Hrvatom i da bi prema njemu tako trebao misliti svaki pravi Dubrovčanin.³⁷ Nakon školske istrage, Supilo i njegove mlade školske kolege privremeno su bili isključeni iz škole, zbog svoji političkih djelovanja. Zanimljivo je promatrati tako mladu osobu poput Frana Supila, koji je jako dobro bio upoznat s općom državnom politikom, ali i djelovanjem Starčevića te zapravo i njegove stavove koji su bili nepokolebljivi. Ovaj događaj, koji se dogodio, dakako nije prošao nezapaženo, a iz redova Srpske stranke su optužili školstvo, odnosno da se preko njega propagira hrvatski nacionalizam i Starčevića.³⁸

Iako je nakon i privremenog isključenja Supilo završio građansku školu i dalje se htio obrazovati u Nautičkoj školi gdje je želio postati pomorac, ali su ga financijske poteškoće spriječile. Još uvijek je bio premlad da pronađe nekakav bolji posao i financijski nemoćan da bi se nastavio obrazovati što ga navodi na samostalno proučavanja i učenje. Supilo je u tom periodu počeo svojevuljno čitati književna djela

³⁶ I. Perić, 1996, 35.

³⁷ H. Hajdarhodžić, 1964, 75.-79.

³⁸ I. Petrinović, 1988, 23.

svjetskih autora te se počeo i upoznavati sa stranim svjetskim jezicima.³⁹ Tijekom 1886. Supilo je svjedočio sukobu na političkoj sceni Dubrovnika između Narodne stranke, Srpske stranke i autonomaša. Narodna stranka pobjeđuje na općinskim izborima i sljedeće godine narodnjaci osnivaju Dalmatinski poljoprivredni zavod kako bi unaprijedili i obrazovali kadar koji bi pomagao seljacima koji su se bavili poljoprivredom. Frano Supilo nakon stanke od školovanja, ipak dolazi do potrebnih novaca za daljnje školovanje, preko stipendije, te pohađa poljoprivrednu školu koju završava sa odličnim uspjehom. Kao odličnom đaku mu se otvara prilika da radi kao prefekt i kao svojevrsan *putujući* učitelj koji bi poučavao ljude u borbi protiv bolesti vinove loze - peronospore. Preko obavljanja ovakvog posla dobio je dobar temelj u daljnjem bavljenju politikom jer je uspio iz prve ruke vidjeti probleme seljaka. Već 1890. Supilo odstupa s mjesta prefekta i učitelja, jer je stupio u sukob s kolegom Franom Gondolom koji je bio član Srpske stranke te su on i Supilo jedno drugome bili politički protivnici zbog čega je došlo do eventualnog Supilovog odstupanja s dužnosti.⁴⁰

Jedan od prvih političara, koji je direktno utjecao na Frana Supila, svakako je Pero Čingrija s kojim se Supilo često susretao u čitaonici gdje je Čingrija bio član. Takvi susreti i razgovori Supila su u jednoj mjeri poprilično usmjerili u njegovom političkom djelovanju. Od Čingrije je, kao starijeg i iskusnog političara, Supilo naučio kako odmjereno i smireno pristupati politici. Supilo se, iako je jako cijenio Čingriju, nije s njim slagao u potpunosti na političkoj razini gdje se puno više poistovjećivao sa Starčevićem zbog čega će i postati pravaš, a ne narodnjak. Supila su najviše pravaštvu privukle Starčevićeve ideje o slobodnoj i ujedinjenoj Hrvatskoj koja se temelji na

³⁹ I. Perić, 1979, 533.-535.

⁴⁰ I. Perić, 1979, 542.-544.

punom državnom pravu, dok je s druge strane na njegovu liberalnu crtu utjecao Čingrija koji je u Supila usadio uvažavanje prema srpskom narodu te širokom spektru gledanja prema svim političkim opcijama, odnosno mogućnost suradnje svih političkih struja, kako bi došlo do ispunjenja hrvatske političke ideje.⁴¹ Politički su mu uzori iz europske politike bili Camilo Cavour i Giuseppe Mazzini, a osjećao se kod njega i utjecaj Mihovila Pavlinovića. Prekretnica koja je Frana Supila gurnula u politiku smatra se 1890. kada koalicija autonomaša i Srpske stranke pobjeđuje na općinskim izborima, a to dovodi Narodnu stranku u oporbu. Narodnjaci su se zbog loše političke situacije, krenuli povezati sa tada još uvijek novom političkom grupacijom pravaša, a kao glavne su figure u tom spajanju bili Pero Čingrija i Frano Supilo.⁴²

Jako je bitno razumjeti i razliku između samog Frana Supila i Ante Starčevića, odnosno, same ideologije dalmatinskog pravaštva od onog pravaštva iz Banske Hrvatske. Iskonska ideja Starčevića o ujedinjenju Hrvatske, koja bi samo osobom vladara bila povezana s Austrijom i Ugarskom, nije pronašla podršku u Dalmaciji jer su se ti pravaši zalagali za rješenje hrvatskog pitanja unutar okvira Monarhije.⁴³ Pravaštvo kao ideja dolazi kasnije pa se u skladu s tim razvija kasnije u Dalmaciji nego u Banskoj Hrvatskoj te se Stranka prava u Dalmaciji osniva tek 1894. godine. Iako Stranka prava, kao takva nije postojala u Dalmaciji, postojali su samostalni podržavatelji ideja Stranke prava odnosno kao najistaknutije osobe bile su mladi Frano Supilo i liječnik Roko Mišetić.⁴⁴ Politika kojom su se vodili dalmatinski pravaši bila je puno energičnija, upornija i odlučnija od one oportunističke politike Narodne stranke. Narodna je stranka prestala javno istupati u borbi za ujedinjenje već je tražila oslonac u Beču preko kojeg

⁴¹ I. Petrinović, 1988, 25.

⁴² I. Petrinović, 1988, 26.-27.

⁴³ J. Šidak et al, 1968, 166.-167.

⁴⁴ I. Perić, 1996, 52.

su očekivali pomoć i eventualni razvoj Dalmacije, ali to se nije dogodilo. Kao jedan od rezultata politike Narodne stranke dogodio se 1891. kada je potpisana kontroverzna vinska klauzula s Italijom kojom je dano tržište prodaje talijanskog vina po povlaštenim carinskim porezima što je oslabilo vinarstvo u Dalmaciji kao najvažniju gospodarsku granu. Narodnjaci svojim postupcima dovode do buđenja i jačanja pravaštva u Dalmaciji. Upravo se kao najznačajniji pravaš Dalmacije prometnuo Frano Supilo koji je nakon pobjede koalicije Srpske i Autonomnaške stranke na općinskim izborima pokrenuo tjedni list *Crvena Hrvatska*, s pomoću kojeg je utjecao na buđenje nacionalne svijesti i pripadnosti u Dubrovniku. U prvom broju lista (veljača. 1891.) Supilo donosi politički program te prema njemu kao i u svemu drugome vlada jedan zakon, a to je borba za opstanak. Hrvate oslovljava tvorenicom Hrvatsko pleme, za koje smatra da ima pravo na opstanak i ujedinjenje, ali na putu tom planu postoji prepreka koja ga opstruira, a to ne bi trebala raditi. Srbe smatra hrvatskim suplemenicima te smatra da bi Srbi najviše trebali pomagati Hrvatima gdje navodi kako oni rade upravo suprotnu stvar, a to je da se udružuju s tuđincima (autonomašima) na štetu ujedinjena i razvoja Hrvatske.⁴⁵ Supilo također naglašava osnovu hrvatske politike, a to je spajanje hrvatskih zemalja na temelju državnog prava gdje smatra da je najvažnije ujedinjenje Dalmacije s Banskom Hrvatskom u cjelinu. Veću opasnost na tom putu, prema Supilu, predstavlja srpski ekskluzivizam nego talijanska ekspanzionistička politika - iredentizam. Supilo od Srba zahtjeva potpor. Budući da su manjina i da su dužni prihvatiti hrvatsko državno pravo kao svoje i da shvate da su jednakopravni, odnosno da su hrvatski državljani u hrvatskoj državnoj zajednici, a to smatra temeljem sloge između dva jednaka plemena, Hrvata i Srba.⁴⁶ Na jedan romantičarski način Supilo promatra zajedništvo Hrvata i Srba u periodu kada su zajedno bili u narodnom pokretu te smatra jugoslavensku ideju

⁴⁵ F. Supilo, 2000, 63. - 64.

⁴⁶ Isto, 65.-66.

pozitivnom. Njegovo pozitivno promatranje na jugoslavensku ideju temelji se na njegovoj sumnji da Hrvati mogu samostalno opstati već da bi se trebali udružiti u suradnju s ostalim južnim Slavenima te kao krivca u slabljenju ove ideje vidi srpski ekskluzivizam. Propagatori srpskog ekskluzivizma nastupaju tako da pred određenim skupinama zalažu se za različite stavke unutar ekskluzivizma. Tako, primjerice pred pravoslavicima ističu važnost vjerske pripadnosti dok pred pripadnicima ostalih vjera promoviraju liberalizam te se ovo može lako prenijeti na slučaj Srbo-katolika koji sebe smatraju Srbima dok ih pravoslavni Srbi pogrdno nazivaju Latinima i Rimljanima.⁴⁷ Frano Supilo ističe da su Hrvati svjesni vlastite povijesti i vlastitog imena te bi prema tome trebali postići slogu sa Srbima, ali također piše i o vjeri i jeziku te ta dva elementa utječu na postizanje te sloge. Problem se prema njemu krije u srpskom *dvoličnom* ponašanju, odnosno Srbi tvrde da vjera im nije važna, ali njihovi postupci upućuju na drugo, to jest da samo pravoslavce doživljavaju pravim Srbima. Supilo iz ovoga zaključuje da srpska misao postoji tamo gdje ima i pravoslavlja što se upravo dogodilo i s Dubrovnikom, gdje uzrok širenja srpske misli vidi u velikoj migraciji pravoslavaca iz istočnog dijela Hercegovine koji su nekad bili bliski i surađivali s narodnjacima, ali su to odbacili i priklonili se autonomašima. Iz ovoga se da uvidjeti da postoji više vjerskog nego političkog karaktera jer pravoslavlje i politika Srba su zapravo nerazdvojni pojmovi. Ovakav stav je u potpunosti oprečan hrvatskoj ideji i to zapravo dovodi do sukoba između dva plemena. Supilo kroz sve navedeno smatra da je poanta ponovnom zbližavanju razdvojenih plemena i povratku pravoslavnih dalmatinaca nekadašnjoj ideji da bi se mogli obraniti od prodora talijanskog i njemačkog utjecaja.⁴⁸ Supilo je vjerovao da je za ostvarivanje hrvatskih političkih ciljeva važna suradnja svih stranci u Dalmaciji i Banskoj Hrvatskoj te hrvatski političari mogu biti podijeljeni prema strankama, ali kad

⁴⁷ F. Supilo, 2000, 67.-70.

⁴⁸ Isto, 72.-74.

je u pitanju vanjska politika da se moraju boriti za najbolje interese Hrvatske. Upravo ovakvo viđenje Supila doprinijelo je približavanju narodnjaka i pravaša u Dalmaciji, gdje je narodnjacima priznao zasluge za vrijeme preporoda ali ih je također osporavao u kasnijem oportunističkom kojeg su poprimili. Smatrao je da akcija po pitanju ujedinjenja mora biti pokrenuta odmah, te nije smatrao da mora postojati određeno „pravo“ vrijeme za takvo nešto, kao što su narodnjaci predlagali. Supilov je odnos prema Srbima, kao što se može primijetiti bio uvelike različit od onoga mišljenja Ante Starčevića. Supilo se iako pravaš, nije slagao sa Starčevićem po pitanju postojanja Srba, već je smatrao da su Srbi i Hrvati jedan narod.⁴⁹ Također je bitno i navesti Supilovo viđenje južnoslavenske ideje ujedinjenja koju on prihvaća ali tek nakon hrvatskog ujedinjenja, jer je smatrao da bi Hrvatska jedina trebala imati utjecaj na uređenje i samo osnivanje takve države što se protivilo srpskom shvaćanju ideje Srbije kao Pijemontu mogućeg ujedinjenja. Bio je svjestan srpske propagande po pitanju Velike Srbije gdje je osuđivao njihovu ekspanzionističku politiku koja se temeljila na pravoslavnoj vjeri i jer iako su velikosrpski ideolozi govorili o Srbima triju vjera (pravoslavci, katolici, muslimani) znao je da *pravim Srbima* samo smatraju pravoslavce. Frano Supilo uz sve navedeno je također Srbiju kao samostalnu državu promatrao kao zaostalu, s pregršt korupcije, te je to također bio jedan od razloga zašto ona ne bi mogla biti *Pijemont* u ujedinjenju južnoslavenskih država, već Hrvatska koja je jedina bila dostojna te uloge.⁵⁰

⁴⁹ I. Perić, 1996, 87.-98.

⁵⁰ Isto, 112.-113.

3.2. Političko djelovanje u Dubrovniku i borba za vlast

Političko djelovanje Frana Supila u Dubrovniku počinje već za njegovih srednjoškolskih dana, ali pravi utjecaj kao mladog političara postiže osnutkom lista *Crvena Hrvatska* i djelovanjem u njemu. *Crvena Hrvatska*, kao list, objavljivala je razne vijesti, ali njeni najbitniji dijelovi svakako su bili oni političkog karaktera koje je nerijetko pisao Supilo. Njegovo novinarstvo i pisanje bilo je često prenošeno i u druge listove poput *Hrvatska* koji je bio list Stranke Prava, *Obzor* koji je bio list Narodne neodvisne stranke te zadarskog *Narodnog lista*.⁵¹ *Crvena Hrvatska* kao list postao je političko glavno sredstvo u borbi za vlast u Dubrovniku. S jedne strane postojala je koalicija pravaša i narodnjaka, a s druge strane srpsko-autonomaška koalicija. Borba za političku gradsku vlast trajala je do 1899. godine. Ujedinjenje narodnjaka i pravaša, Supilo naziva Hrvatskom strankom te već u ožujku 1891. dolazi do izbora za Carevinsko vijeće, gdje dvije struje, pravaška i narodna podržavaju kandidata Lovru Borčića koji je bio narodnjak. Iako su pravaši i narodnjaci službeno bili ujedinjeni, to im nije odmah u početku dalo pozitivne rezultate na lokalnoj razini u Dubrovniku, gdje gube od koalicije autonomaša i Srba. Jedan od važnijih trenutaka za Stranku prava i Narodnu stranku dogodio se u kolovozu 1891. kada u Zagrebu povodom proslave 50 godina postojanja Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva zajedničkim dolaskom pokazuju jedinstvo. Također, postojao je još jedan organizirani skup. Ovoga puta u Dubrovniku 1893. kada se postavio i otkrivao spomenik najvećem baroknom piscu Dubrovnika - Ivanu Gunduliću. Osim samog postavljanja kipa, ovaj događaj može se promatrati kao jedna vrsta političke borbe gdje su obje strane, narodnjačko-pravaška i srpsko-autonomaška pokušale dovesti što više svojih sljedbenika kako bi pokazali političku moć. Na ovom kulturnom događanju narodnjaci i pravaši su prevagnuli u

⁵¹ I. Petrinović, 1988, 26.

svoju korist, odnosno preko svojih brojnih poznanstava okupili su brojnu inteligenciju iz svih dijelova Hrvatske, tako primjerice osim umjetnika i znanstvenika koji su tu bili, došli su i zastupnici hrvatskog sabora poput Josipa Franka, Mihe Klaića, Juraja Biankinija i Gaje Bulata. Osim dolaska inteligencije, okupilo se i mnoštvo iz dubrovačkog kraja i drugih dalmatinskih gradova. Također, proslava otkrivanja spomenika bila je popraćena hrvatskom limenom glazbom uz hrvatske stjegove i obilježja. Ovaj je skup zapravo pokazao nacionalnu pripadnost Dubrovnika bez obzira na tadašnju vlast u gradu na kojoj su bili Srbi i Autnomaši, koji su doživjeli veliki udarac.⁵² Potom su uslijedili općinski izbori 1894. koji su bili zapamćeni po malverzacijama srpsko-autonomaške koalicije gdje su fabricirali određen glasove, da bi pobijedili na izborima. Narodnjačko-pravaška koalicija reagirala je na to i to prijavila nadležnom Namjesništvu, koje je pronašlo malverzacije u samo trećem izbornom tijelu gdje su se ponovili izbori, te su Hrvatski predstavnici odnijeli pobjedu u trećem izbornom tijelu. Prvo i drugo izborna tijela ostala je pod upravom srpsko-autonomaške koalicije, ali ovog puta upliv u vlast su imali i narodno-pravaška struja, gdje su vršili visok pritisak u cijelom razdoblju do novih izbora, kroz treće izborna tijela. Iako poraženi, pravaši 1895. osnivaju Hrvatsku radničku zadrugu, kojoj je svrha bila iznošenje pravaške ideje, preko čega bi se utjecalo na široke mase naroda, gdje bi se upoznali s politikom pravaša.⁵³ Također, dolazi do zahlađivanja odnosa između narodnjaka i pravaša, iste 1895. godine, kada narodnjaci u Dalmatinskom saboru ne podržavaju pravaški prijedlog o slanju adrese u Beč, kralju, gdje opet, kao i u prethodnom periodu, dolazi do pojave oportunitizma u narodnjačkim redovima. Iako zajednički partneri na lokalnoj političkoj sceni, narodnjaci i pravaši i dalje ne uspijevaju

⁵² I. Perić, 1996, 145.-146.

⁵³ I. Petrinović, 1988, 34.

pronaći zajednički jezik po vanjsko političkom pitanju ujedinjenja hrvatskih zemalja.⁵⁴ Nadalje se pojavljuje određena prisnosti između Srba i narodnjaka, koja se dogodila 1895. poslije izbora za Dalmatinski sabor, gdje su kao pobjednici izašli narodnjaci s 22 mandata, Srpska stranka s 10 mandata, Autonomaška stranka sa 6, a Stranka prava tek s 3 mandata. Suradnja te dvije strane dovodi do povisivanja tenzija između narodnjaka i pravaša što se počinje osjećati na političkoj slici Dubrovnika, ali dolazi do eventualnog smirivanja.⁵⁵ Iako su neslaganja bila izražena, Supilo se i dalje vodio pomirbenom politikom u kojoj su sve političke struje trebale dati svoj obol kako bi se mogla postići hrvatska ideja, sjedinjenja svih hrvatskih zemalja i ostvarenju države unutar okvira Monarhije. Frano Supilo isto je bio svjestan povijesti neslaganja hrvatskog vodstva te je uvidio da je potrebno trezveno djelovati i pokušati smiriti eventualne tenzije, a sve zbog želje za ujedinjenjem. Njegova misao je u Dubrovniku dovela do povoljnih rezultata za koaliciju narodnjaka i pravaša gdje spremno dočekuju izbor iz 1899. na kojima osvajaju gradsku vlast.⁵⁶ Što se tiče samih izbora, narodnjačko-pravaška strana ovaj se put spremila za eventualne malverzacije na općinskim izborima kao što se dogodilo 1894. te su odlučili poslati vlastitog neutralnog povjerenika koji bi bio kontrolor legalnosti izbora. Srpsko-autonomaška koalicija izrazila je negodovanje jer su shvaćali da bez malverzacija ne mogu parirati Hrvatskoj koaliciji u Dubrovniku. Što je dovelo do njihovog ne izlaska na izbore gdje je preuzela vlast narodnjačko-pravaška koalicija koja je za načelnika postavila Peru Čingriju. Tako nakon gotovo deset godina izbivanja hrvatskih predstavnika u vlasti Dubrovnika, opet preuzimaju vlast.⁵⁷

⁵⁴ I. Perić, 2013, 147.

⁵⁵ I. Perić, 1979, 582.-583.

⁵⁶ I. Petrinović, 1988, 37.

⁵⁷ I. Perić, 2013, 148.-149

4. Prelazak Frana Supila u Rijeku i *Novi list*

Frano Supilo već se kao mladi političar, ali i kao novinar u listu *Crvena Hrvatska*, pokazao kao sposobna i inteligenta osoba. U novinama se zalagao za ideju ujedinjenja svih južnih Slavena oko tri centra: Sofije, Beograda i Zagreba. Kao mogućnost ostvarivanja ove ideje navodi pokušaj slamanja dualizma u Monarhiji i pokušaj izazivanja političkog sukoba između Austrije i Ugarske. Kao mladi dalmatinski pravaš, s Antom Trumbićem i Josipom Smodlakom, pokušava okupiti sve opozicijske stranke i tako ih privući Stranci prava, ali zbog raskola u Stranci prava 1895. kada se Josip Frank odvaja i osniva Čistu stranku prava, Supilo se razočarava u Starčevića.⁵⁸ Ovakav raskol dovodi do trajnog cijepanja nekadašnje Stranke prava na dva dijela, odnosno na *domovinaše* i *frankovce*. Frano Supilo je iako razočaran u Starčevića koji ga je u mnogo čemu političkom nadahnuo, u radu i metodama kojima se koristio puno bliži bi bio Eugenu Kvaterniku. Kao liberalan pravaš je imao drugačiji pogled na Srbe u Hrvatskoj te sam odnos prema njima gdje je on smatrao da oni moraju djelovati za Hrvatsku kao dio nje, a ne protiv. Krajem 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća Supilo mijenja svoju adresu stanovanja i odlazi u Sušak te vrlo brzo iza toga u Rijeku. Dolaskom u Rijeku Supilo postaje urednik novina *Novog lista* (kasnije postaju *Riječki novi list*) te od tog trenutka iz Rijeke širi ideju ujedinjenja svih južnih Slavena protiv njenih tada prirodnih neprijatelja Austrije i Ugarske.⁵⁹ Odabir Rijeke kao grada odakle će Supilo djelovati došao je iz razloga dobre povezanosti i puno liberalnije politike tiska jer je Rijeka bila izravno pod Ugarskom, odnosno *corpus separatum*.⁶⁰ *Novi list* jako brzo postaju vodeće novine zbog Supilova marljivog rada gdje je stvarao jake veze pomoću kojih je osigurao

⁵⁸ D. Šepić, 1970, 214.

⁵⁹ D. Šepić, 1970, 215.

⁶⁰ J. Horvat, 1962, 300.

financiranje novina i gdje je kontinuirano širio krug dopisnika za novine. Od početka je *Novi list* kao temelj iskoristio program Stranke prava gdje je kao temelj uzeo ujedinjenje hrvatskih zemalja te je također bio orijentiran antiaustrijski, a kroz list je tražena suradnja Srba, Slovenaca i Hrvata. Iako je u početku kritizirao riječke autonomashe zbog bliskosti s Talijanima, kasnije je zaključio da se s njima može postići dobar odnos. Frano Supilo tijekom 1902. i 1903. osjetio je političku situaciju. Kada su se događali prosvjed protiv Khuenove vlade, još je oštrije pisao i aktivnije izvještavao o svim mogućim događanjima, te je kao pravi novinar u kriznim situacijama informirao o najnovijim događajima. Padom Khuena *Novi list* postaje glavna novina u tom periodu i svi se listovi ugledaju na njega pa započinju sa sličnom tematikom, u kojoj se bore za demokraciju i antiklerikalizam.⁶¹

Kao osnovni principi Supilove politike početkom 20. stoljeća su bili sadržani i u nacrtu programa *Novog lista* :

1. *List će zastupati misao slobode i ujedinjenja naroda hrvatskoga, posve nezavisno od Beča i Pešte, te će tome cilju posvetiti svoj rad.*
2. *Promicat će duševnu zajednicu sa slavenstvom, a tražiti što tješnije veze s južnim slavenstvom, u kome Hrvatska (ujedno sa slovenskim zemljama) ima biti faktor ravnopravan Srbiji i Bugarskoj.*
3. *Smatrajući da je nijemstvo glavni neprijatelj naše narodne misli, zagovarati će sporazum sa svim narodima, kojima pogibelj sa iste strane prijete.*
4. *Štovati će svaku vjeru i zastupati misao, da se u politici nema miješati vjera i narodnost.*
5. *Promicat će demokratske ideje i zagovarati će opće pravo glasovanja, slobodu štampe, slobodu sastajanja i udruživanja.*

⁶¹ J. Horvat, 1962, 336.-338.

6. *Poticat će i podupirati svaki rad za kulturno i ekonomsko pridignuće naroda*
7. *Ne će biti organ nikakve stranke, već čuvajuć neovisnost svoju, podupirat će rad svakoga rodoljuba, koji bude djelovao u duhu svog programa.*⁶²

5. Politika novog kursa

Uzrok nastanka političkih demonstracija iz 1903. godine nalazi se prvotno u dualističkom uređenju Austro-Ugarske gdje mnogi nisu bili zadovoljni takvim uređenjem, pogotovo slavenske zemlje, a među njima i Hrvatska. Hrvatsko nezadovoljstvo postaje vidljivo od Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. i njenom revizijom iz 1873. Revizija koja je trebala preurediti samu nagodbu nije riješila teritorijalna pitanja Istre s Kvarnerom, Rijeke i Dalmacije s otocima.⁶³ Revizija nagodbe donijela je samo neznatnu promjenu na polju financija. Upravo pitanje obnove financijske nagodbe između Ugarske i Hrvatske moralo se obnavljati svako deset godina gdje bi došlo do pregovora između posebno određenih Kraljevinskih odbora s obje strane Ugarske i Hrvatske. To je dovodilo do još većih sukoba gdje se ugarska strana uvijek ponašala nadmoćnijom. Upravo to hegemonističko ponašanje Mađara, pogotovo njene vlade i Sabora, kršilo je nagodbeni Zakon iz 1868. koji je morao vrijediti jednako za obje strane. Kao jedan od vidljivih primjera zatezanja odnosa bio je 1883. kada dolazi do nametanja ugarskih nezakonitih grbova gdje je vrh Monarhije Hrvatskoj nametnuo komesarijat. Potrebno je i naglasiti događanja iz 1895. kada se u Zagrebu javno spaljuje mađarska zastava kao simbol borbe protiv mađarskog jezika na željeznicama i financijskog uređenja odnosa dvaju država. Problemi koji su počeli nagodbom iz 1869. i

⁶² F. Supilo, 1953, 14.-15.

⁶³ A. Szabo, 2005, 597.-598.

kasnije ugarskim nametanjem simbola 1883. doveli su u Hrvatskoj do političkih demonstracija 1903.godine, a one su trajale cijelu godinu te su izbijale u gotovo svim većim gradovima i mjestima u Hrvatskoj. Rezultat je tih prosvjeda stvaranja politike *novog kursa*, iz koje se izrađa Hrvatsko-srpska koalicija. Mađarski hegemonizam i dalje je postojao prema Hrvatskoj u smislu nametanja mađarskog jezika i kršenja nagodbenog Zakona.⁶⁴ Kao jedan od razloga razvoja političkih demonstracija važno je i razumjeti i stanje u Ugarskoj. Tamo je oporbena struja zahtijevala financijsku samostalnost Ugarske gdje bi se obnovnom Austro-ugarske financijske nagodbe, oslobodili takvog tereta i postavili u jednak položaj s Austrijom. Hrvatska je javnost upravo slijedila ovakve događaje te ih je iskoristila za vlastiti primjer jer, ako bi Ugarska postigla potpuno financijsku samostalnost, bi to dovelo do rušenja dualističkog uređenja, a to bi u hrvatskom slučaju značilo poništavanje Hrvatsko-ugarske nagodbe.⁶⁵

Dakle politika novog kursa nastaje kao posljedica demonstracija (narodnog pokreta) iz 1903. i kao rezultat ugnjetavačke austro-mađarske vladavine te Khuenove dvadesetogodišnje tiranije nad Hrvatskom.⁶⁶ Tada se pokazuje da je narod voljan i sposoban boriti se za svoju slobodu i da je takva borba ujedinila dvije strane Hrvate i Srbe, u jedno koji su za vrijeme Khuena (1883. - 1903.) bili u političkom sukobu. Ovakva iskustva potiču Frana Supila i njegove političke suradnike u Dalmaciji na postavljanje temelja narodne politike koja je imala dva cilja. Prvi je bio borba protiv zajedničkog neprijatelja Austrije s pomoću čega bi se izgradilo jedinstvo među srpskim i hrvatskim narodom i gdje bi kao rezultat bilo oslobođenje Hrvatske i ostalih „zarobljenih“ južnoslavenskih zemalja. Cilj ovog angažmana bio je ujedinjenje svih

⁶⁴ A. Szabo, 2005, 598.

⁶⁵ Isto, 599.

⁶⁶ F. Supilo, 1953, 13

neprijatelja Austrije u jedno. Tako je i Frano Supilo smatrao da treba pristupiti i podržati Ugarsku oporbu kojoj je bio cilj oslobođenje Ugarske.⁶⁷

Politika novog kursa proizlazi iz tri smjera. Prvi smjer je bio okupljanje svih hrvatskih političkih stranaka, drugi cilj bio je pridobivanje Talijanske stranke u Dalmaciji i treći cilj bio je rad na hrvatsko-srpskoj suradnji gdje bi Srbi napustili srpski ekskluzivizam. Jedan od najbitnijih elemenata politike novog kursa bio je upravo okupljanje i koncentriranje hrvatskih političkih snaga u Dalmaciji. To već započinje 1901., ali u veljači 1903. Melko Čingrija navodi kako list Vida Morpurga *Jedinstvo* svojim tiskom kvvari odnose narodnjaka i pravaša. Zbližavanje pravaša i narodnjaka upravo se događalo u periodu pomoći stradalima u Banovini gdje su zajednički prikupljali materijalna i novčana sredstva te su zajednički otputovali u Beč kod vladara. Tako je jedinstvo pravaša i narodnjaka izgledalo uspostavljeno. Na skupštini pravaša u Šibeniku u travnju 1903., Josip Smodlaka zagovara fuziju svih hrvatskih zastupnika kako bi se olakšala primjena opstrukcije u Saboru, odnosno da bi se lakše suprotstavilo vladi kada ne bude uvažavala prijedloge za koje cijela pokrajina Dalmacije pokazuje jedinstvenu volju.⁶⁸ Novi je kurs po svojoj tendenciji želio maknuti stare stranke iz politike i pokušati napraviti što manju ideološku razliku, odnosno postići kompaktnost i eventualno napraviti jedinstvo između potpunog političkog potencijala Dalmacije i Banovine s centrima u Zadru i Zagrebu kako bi se mogli ravnopravno nositi s centrima Monarhije u Beču i Pešti. Novi kurs nije bio u konceptu zamišljen kao stranka, već kao svojevrsna organizacija narodnog pokreta koji bi uspio okupiti sve po ekonomski i

⁶⁷ Isto, 13.-14.

⁶⁸ T. Ganza-Aras, 1992, 190.

socijalnim parametrima heterogene elemente i čvrsto ih povezati u jedno zbog višeg cilja. Dakako, ovakve politike bojali su se Monarhijski vrhovi.⁶⁹

Što se tiče zbližavanja s Talijanima, do promjena dolazi sredinom 1903. gdje događaji sa sjevera Hrvatske u talijanskim listovima nailaze na simpatije jer je već postojalo antiaustrijsko raspoloženje Talijana u cijeloj Monarhiji te je opća zapuštenost Dalmacije jednako utjecala na talijansko stanovništvo i počela stvarati sklonost talijanskog stanovništva prema hrvatskim političkim strankama. Uz gospodarske uvjete, postojali su i naponi hrvatskih političara koji su pristupali talijanskom stanovništvu na blagonaklon način. Natko Nodilo u članku *Mi i Talijani* piše kako bi trebalo pronaći jedan *modus vivendi* s kojim bi se stvorili uvjeti za suživot svih u Dalmaciji i predlaže da Italiji treba prepustiti zapadni dio Istre i Trst što bi uklonilo sukobe između Hrvata i Talijana. Nodilo je također smatrao ako se uspije hrvatska strana približiti talijanskoj, da bi to moglo pozitivno utjecati na razvoj zbližavanja Hrvata i Srba također.⁷⁰ Tako se već na ljeto 1903. u Splitu radio sporazum s Talijanima. Predstavnicima Hrvatskog dijela su bili Gajo Bulat, Pero Klaić i Vid Morpurgo, a predlagalo se da se Talijanima da određena koncesija kod prvih općinskih izbora za vijeće u Splitu i da im se osigura sigurnih 8 mjesta. Hrvatski predstavnici smatrali su da bi se na ovakav način moglo pridobiti nekolicinu talijanskih uglednika, koji bi pomogli u gašenju talijanskog lista *Il Dalmata* i da se na njegovo mjesto pokrene drugi, neutralni, talijanski list. Iako je u Dalmaciji postojao dobar odnos s Talijanima, u Istri je, gdje su Talijani bili mnogobrojni, bilo teže postići konkretne dogovore. Formalni dogovor se nije postigao s Talijanima, ali dobro raspoloženje i razdoblje bez političkih sukoba svakako je značilo

⁶⁹ Isto, 191.-192.

⁷⁰ T. Ganza-Aras, 1992, 192.

netom prije Sabora 1903.⁷¹ Kao posljednje poboljšanje odnosa odnosilo se na hrvatsko-srpski odnos gdje je bilo potrebno približiti Srpsku stranku hrvatskoj politici u Dalmaciji, da bi se moglo utjecati na događaje u Monarhiji. Smodlaka se istakao kao osoba koja je najviše bila angažirana po pitanju zbližavanja dok s druge strane Ante Trumbić s oprezom prilazi ovakvom pokušaju zbližavanja. Trumbić je s nepovjerenjem promatrao mogućnost zajedničkog djelovanja sa Srbima, ali pod pritiskom ostalih pristaša novog kursa i misli da bez *domaćih* Srba hrvatska politika ne može biti uspješna, on pristaje na suradnju.⁷²

Supilova uloga unutar politike novog kursa najviše se temeljila na jačanju odnosa s ostalim interesnim stranama, misleći na Talijane, Srbe i mađarsku opoziciju. Supilo sa političkim partnerima Trumbićem, Smodlakom i Čingrijom 1903. uspostavlja u Dalmatinskom saboru suradnju sa Srbima i Talijanima, kako bi pružili što snažniji otpor germanskim težnjama namjesnika Erazma Handela i službeno pokreće politiku novog kursa. Frano Supilo svojim je radom u Hrvatskoj stvarao put u preorijentaciji tadašnje hrvatske politike jer je kao što je već navedeno postojala kriza u Monarhiji. Supilo i dalmatinski političari iskorištavaju sukob koji se dogodio na relaciji Beč i Pešta. Približavaju se Mađarima i pružaju podršku, a za uzvrat se traži osiguranje veće autonomije i demokratizacija političkog života. Također, Supilo na srpsku stranu vrši pritisak, kako bi Beograd utjecao na *domaće* Srbe gdje bi oni prihvatili politiku novog kursa. Direktni rezultat političkog rada manifestirao se u Riječkoj rezoluciji 3. listopada 1905. koja je otvorila put suradnji sa srpskim strankama i mađarskom oporbenom koalicijom. Kao istaknuta osoba u donošenju Riječke rezolucije naveden je Trumbić, ali Supilov doprinos i rad do ostvarivanja rezolucije je neupitan. Supilova je misao u jednu

⁷¹ Isto, 192.-194.

⁷² T. Ganza-Aras, 1992, 194.-195.

ruku može se reći, i prepisana jer koncepcija je rezolucije utemeljena na tim idejama poput stvaranja bedema protiv *Drang nach Osten* i borbe za oslobođenje. Također u rezoluciji je obećano da će se pomoći Mađarima za njihovu borbu prema neovisnosti, ali kao uvjet je postavljena hrvatska građanska sloboda, narodna vlada te da se Dalmacija kao pokrajina reinkorporira svojoj nacionalnoj matici.⁷³ Srpski poslanici iz Hrvatske i Dalmacije se također pridružuju službeno politici novog kursa, 17. listopada 1905. Zadarskom rezolucijom, u kojoj se također podupire mađarska opozicija s identičnim uvjetima koji su bili i u Riječkoj rezoluciji. Tako su pokazali da su spremni za borbu ujedinjenja Dalmacije i Hrvatske, pod uvjetom da hrvatske stranke priznaju ravnopravnost srpskog i hrvatskog naroda. Rezultat je bio dogovor Hrvatske stranke i Srpske stranke u Dalmaciji gdje je zaključena suradnja i gdje se posebno istaklo da su Srbi i Hrvati jedan narod. Zadarskom rezolucijom simbolično dolazi do završetka procesa približavanja hrvatske i srpske politike te se stvara temelj novog kursa, za koju Frano Supilo izjavljuje: *Mi se možemo nagađati i razgađati sa drugim narodima, al sloga i sporazum Hrvata i Srba ne smije biti predmetom nagađanja, nego condito sine qua non narodne politike novog kursa.*⁷⁴ Iako je novi kurs u Dalmaciji prihvaćen s oduševljenjem, u Istri hrvatska strana ostaje rezervirana po pitanju te politike. Iako su se slagali u osnovnim načelima s novim kursom (ugroza od njemačkog *Drang nach Osten*), vidjeli su prijetnju u Talijanima, to jest smatrali su da je Istra najizloženija hrvatska zemlja i da mora paziti po pitanju sporazuma s Talijanima, jer eventualno priznanje talijanskog karaktera Istre, Hrvatima bi bilo pogubno u Istri.⁷⁵

⁷³ D. Šepić, 1970, 216.-217.

⁷⁴ J. Šidak et al, 1968, 222.

⁷⁵ Isto, 223.

6. Hrvatsko-srpska koalicija

Hrvatsko-srpska koalicija osniva se kao nositelj politike novog kursa i obuhvaća Hrvatsku stranku prava, Hrvatsku naprednu stranku, Srpsku narodnu samostalnu stranku, Srpsku narodnu radikalnu stranku i privremeno Socijaldemokratsku stranku. Koalicija se prvi put predstavlja izbornim proglašenjem 11. prosinca 1905. i smatra se prvim buržoasko-demokratskim programom. Socijalni interesi predstavnika Hrvatsko-srpske koalicije koja je prvotno zastupala više slojeve hrvatske i srpske buržoazije, nisu bili jednaki s nastojanjima širih slojeva, ali u nacionalnoj borbi trebali su pomoć i potporu svih slojeva. Koalicija u skladu s tim zahtjeva u programu *slobodu naroda i prava najširih slojeva puka*, a zbog toga se koalicija mora zalagati za građanska prava i ustavnost. U programu se kao prvo navodi da se traži opće pravo glasa i s njima demokratske slobode, ali i socijalne zahtjeve poput zaštita posjeda seljaka i radničko zaštitno zakonodavstvo. Kao krajnji cilj programa Hrvatsko-srpske koalicije bio je postupno stvaranje nacionalnih traženja gdje bi se počelo s revizijom nagodbe i zahtijevanjima financijske samostalnosti što bi rezultiralo u ujedinjenju Hrvatske i Dalmacije.⁷⁶ Ovakvo odvijanje političke situacije, gdje su se približili hrvatski i mađarski političari, dovelo je do panike u Beču. Politička događanja koja su bila praćena krizom dualizma i povezivanjem Hrvata, Srba i mađarske opozicije dovelo je i do pojave velikoaustrijskih krugova na čelu s prijestolonasljednikom Franjom Ferdinandom. Velikoaustrijski krug sačinjavali su visoki vojni krugovi, dio aristokracije i kršćanski socijali, koji se nikada nisu slagali s političkim uređenjem dualizma. Velikoaustrijski krug težio je pretvaranju Monarhije u veliku silu koja bi parirala svim ostalim imperijalističkim zemljama, a upravo kao okidač događa se kriza. Za vrijeme krize Austrija se iznenadila podrškom hrvatskih političara mađarskoj opoziciji.

⁷⁶ J. Šidak et al, 1968, 223.

Velikoaustrijski je krug smatrao da će pronaći saveznika u kriznim trenucima u Hrvatskoj, ali se upravo suprotno dogodilo. Velikoaustrijski krugovi tražili su saveznika u borbi protiv Mađara, a kao najidealniji saveznik prema njima bila je Hrvatska jer ima autonomiju a tako i najveće značenje u protumađarskoj politici. Problem pristupa velikoaustrijskog kruga u Hrvatskoj dogodio se u tome što oni nisu mogli ponuditi ništa što bi koristilo Hrvatskoj zato što su htjeli ojačati centralnu moć, gdje bi glavnu riječ neometano vodila njemačko-austrijska dinastija, ali to se razilazilo s ideologijom velikog broja hrvatskih političara.⁷⁷ Frano Supilo promatrao je ovakvu politiku kao ugrozu te se to već naglašavalo u ranijem periodu, kada je opisivao što za njega znači politika novog kursa :

1. *Najopasniji protivnik našeg naroda jest Drang nach Osten i sistem koji mu služi. Tražiti zato sporazum sa svima, kojima ista pogibelj prijete.*
2. *Hrvati i Srbi sačinjavaju posvuda jedan jedini narod sa dva ravnopravna narodna imena.*⁷⁸

Velikoaustrijski krug uspijeva pronaći samo jednog saveznika u Hrvatskoj, a to je bio Josip Frank sa svojom strankom. Važno je za naglasiti da velikoaustrijski krug tada bio u povojima i nisu imali realnu moć s kojom bi mogli spriječiti „novi kurs“, ali u kasnijem periodu znatno doprinose veleizdajničkim optužbama protiv Hrvatsko-srpske koalicije i Frana Supila.⁷⁹ Hrvatsko-srpska koalicija i mađarska opozicija iako su formalno u dobrim odnosima, počeli su nailaziti na ozbiljne probleme. Mađarska opozicija se nije mogla nikako složiti s uvjetima hrvatske i srpske buržoazije za financijsku samostalnost Hrvatske što bi značilo da Mađari

⁷⁷ J. Šidak et al, 1968, 227.-228.

⁷⁸ F. Supilo, 1953, 14.

⁷⁹ J. Šidak et al, 1968, 229.

odstupaju od *pune kontrole* nad Hrvatskom preko čega pretendiraju na Jadran i Balkan. Također, velik je problem počela predstavljati priča o sjedinjenju Banovine i Dalmacije. To bi ojačalo jugoslavenski element koji bi ozbiljno zaprijetio mađarskoj hegemoniji. Tako se početkom travnja sklapa se kompromis u kojem Mađarska koalicija i kralj dogovaraju uvjete u kojima dolazi do postizanja *statusa quo* što će uvelike stvoriti problem u radu Hrvatsko-srpske koalicije i novog kursa. Ovakav pristup Mađarske koalicije dovodi je na vlast s Nezavisnom strankom te se do tada vladajuća Liberalna stranka kojoj je privjesak bila i (Khuenova) Narodna stranka raspušta. Mađarska koalicija, kao vladajuća u tom trenutku, nije se htjela odreći khuenovaca, iako su bili skloniji Beču, dok Hrvatsko-srpska koalicija pobuđuje nepovjerenje kod Mađarske koalicije iako su bili promađarski orijentiran cijeli taj period. Frano Supilo prepoznaje situaciju te šalje dalmatinske poslanike u Peštu kako bi nagovorili do jučerašnje saveznike da ne podrže Narodnu stranku. Ugarska vlada odustaje od khuenovaca i ne pruža im potporu te na izborima za Hrvatski sabor u svibnju 1906. pobjeđuje Hrvatsko-srpska koalicija i poražava unioniste. Hrvatsko-srpska koalicija dolazi na vlast, ali novi kurs gubi realnu moć kao pokret jer Mađarska koalicija popušta Beču i to dovodi da Mađarima nije više potreban saveznik u borbi protiv dualizma.⁸⁰

Frano Supilo, kao prvak Hrvatsko-srpske koalicije bio je svjestan nesigurnog položaja te je bio primoran voditi oportunističku politiku. Koalicija je ovisila o mađarskoj vladi koja više nije smatrala da je vezana za Riječku rezoluciju, a sam Supilo bojao se pokretanja temeljnih pitanja koja bi mogla dovesti Hrvatsko-srpsku koaliciju u sukob s mađarskom vladom te bi to rezultiralo da bi Hrvatska morala tražiti oslonac u Beču. To bi pak dovelo do austrijskog mosta za Balkan. Rad

⁸⁰ J. Šidak et al, 1968, 229.-231.

koalicije pod Supilovim vodstvom počinje se baviti provođenjem manjih reforma, preko kojih je pokušao učvrstiti položaj, a ujedno izbjeći bilo kakav sukob, koji bi mogao biti konačan za Koaliciju. Supilo također u tom trenutku odlaže uvođenje općeg prava glasa što opravda argumentima da široke mase puka nisu dovoljne prosvijećene i da prevelik utjecaj na njih ima kler. Hrvatsko-srpska koalicija u adresi kralju koju predlaže Saboru zahtijeva reforme koje će ukloniti upliv vlasti na stranačke odnose i traže ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom gdje se pozivaju na Nagodbu. Ovakva politika Supila bila je potrebna da se uklone prvo nezakonitosti i uredi unutrašnji odnosi kako bi se postavio temelj za državopravna pitanja Hrvatske. Ovakvi pokušaji nisu popraćeni s osobitom podrškom te je opozicija predvođena Josipom Frankom, žustro osporava.⁸¹ Beč sa svojim saveznicima frankovcima napada Supila i optužuje ga da je izdajica Hrvatstva jer je priznao srpsku narodnost te Supilova opozicija smatra da bi to moglo imati puno veće posljedice od samog priznanja, odnosno da bi Srbi mogli tražiti poseban srpski teritorij na tlu Hrvatske, iako prvak Samostalne srpske stranke Pribićević te stavove demantira. Što je potaknulo Frana Supila da u Saboru ustane za obranu priznanja Srba u Hrvatskoj gdje je naveo da bez bratstva između Hrvata i Srba ne može se stvoriti otpor njemačkom nadiranju prema Balkanu. Također izjavljuje u Saboru da ako dođe do spajanja pokrajine Dalmacije s Hrvatskom i rješavanja pitanja Bosne i Hercegovine pripadne Monarhiji da bi ju trebalo pripojiti Hrvatskoj, a u slučaju da ne pripadne Monarhiji da bi najbolje bilo ju pripojiti Srbiji. Ovakav stav je izazvao oštre reakcije, te frankovci uzimaju izjavu kao dokaz veleizdaje.⁸² Ovakav javni istup se nije svidio srpskim strankama u Koaliciji jer je bio postignut dogovor kojim je utvrđeno da se neće raspravljati o državopravnim pitanjima. Politika novog

⁸¹ D. Šepić, 1970, 217.-218.

⁸² Isto, 218.

kursa dolazi svom kraju nakon što dolazi do pucanja odnosa prvo s Talijanima pa potom s Mađarima. Uzrok zahlađivanja odnosa s Talijanima dogodio se nakon incidenta u Rijeci, a s Mađarima nakon željezničarske pragmatike mađarske vlade, u travnju 1907. gdje se nameće mađarski jezik kao službeni na svim hrvatskim željeznicama. Željezničarska je pragmatika kao prijedlog zakona, iznesena prvi put u svibnju 1907. na zajedničkom saboru u Pešti, a zakon je predložio Ferencz Kossuth, ministar trgovine. Pragmatika je kršila mnogobrojne stavke Hrvatsko-ugarske nagodbe, pogotovo na polju jezika, gdje se osim službenog jezika promoviralo i da svaki službenik mora znati mađarski jezik. Ovakav zakon zapravo i njegova provedba u Bansko Hrvatskoj doveli su do sloma novog kursa, te se podrazumijeva da s tim i pada vlada Hrvatsko-srpske koalicije.⁸³ Supilo i njegovo Koalicijske pristaše su pokušali sve da se pragmatika izmijeni, ali završavaju s neuspjehom te nakon toga tadašnji ban Pejačević daje ostavku, a za bana dolazi Rakodczay. Supilo nakon ovog neuspjeha pokušava utjecati na cijelu Koaliciju da se proširi borba protiv uvođenja jezika gdje bi se pokrenula sva državotvorna pitanja između Mađarske i Hrvatske. Mađarska vlada pokušava utjecati na odnos Koalicije tako da Supila prikaže u svijetlu agenta koji je zapravo u dosluhu sa Bečom, a austrijskoj vladi prezentira Supila kao agenta srpske, odnosno beogradske politike. Svetozar Pribićević, kao vođa srpskih samostalaca, ne nasjeda na ove pokušaje Mađara, dok se iz Koalicije povlače srpski radikali koji su se povukli kako ne bi sudjelovali u zaoštrenim odnosima Koalicije i vlade u Mađarskoj.⁸⁴ U međuvremenu dolazi do sporazuma Mađarske i Austrije i produžava se Nagodba, odnosno pripremio se teren za aneksiju Bosne i Hercegovine i uz to odlučeno je i slomiti Hrvatsko-srpsku koaliciju. Pavao Rauch postavlja se na mjesto bana, te on

⁸³ D. Šepić, 1970, 219.

⁸⁴ Isto, 219.

pokušava razbiti suradnju optužbama da Srbi cijelo vrijeme rade na odvajanju Bosne i Hercegovine od Monarhije. Ovakav sporazum naveo je Frana Supila da još energičnije krene na Peštu i da se bori za Hrvatsku samostalnost i slobodu također u tom trenutku je i želio napraviti takozvanu *obratnu* Riječku rezoluciju i prijetnjom da će promijeniti politički smjer ka približavanju Beču, kako bi srušio bana Pavla Raucha. Supilovo djelovanje u Austriji ne prolazi nezapaženo, a austrijska vlada pokušava pridobiti Supila s koalicijom na svoju stranu te je Supilo pristao na razgovor s vođom kršćanskih socijala Luegerom, ali srpski samostalci predvođeni Pribićevićem nisu se slagali ni po pitanju razgovora s Luegerom ni po pitanju zaoštavanja odnosa s Mađarskom, zbog straha od progona.⁸⁵

7. Veleizdajnički proces (Friedjungov proces) i aneksijsko razdoblje

Monarhijski vrhovi, ugarska vlada i velikoaustrijski krugovi nisu očekivali da plasirana protusrpska kampanja koja je bila usmjerena na veleizdajnički proces, a ni sam proces nisu doveli do razilaženja Hrvata i Srba u Koaliciji. Tijekom aneksijske krize, objavljuje se optužnica protiv 53 uhićene osobe srpske pripadnosti. Kao oruđe kojim su se koristili protivnici Koalicije bili su organi vlasti koji su po Banovini i Dalmaciji raspačavali tisuće primjeraka u kojima su uhićene osobe pokazane kao opasne po Monarhiju ali i eventualnu Hrvatsku samostalnost. Uhićenima se pripisivalo širenje velikosrpske misli po pokrajinama Hrvatske, Dalmacije i Bosne i Hercegovine, te da su željeli podići revoluciju uz vojnu pomoć Crne Gore i Srbije. Optužnica je dalje navodila da uhićenje 53 optuženika sprječava revoluciju i

⁸⁵ D. Šepić, 1970, 219.-220.

aneksija Bosne i Hercegovine se prikazuje kao obrambeni potez Monarhije, protiv širenja velikosrpske revolucije.⁸⁶ U njoj se tvrdi da u Hrvatskoj ne postoje Srbi i da je velikosrpska propaganda koja je bila pokrenuta iz Srbije unijela srpsko nacionalno ime i ćirilicu u Hrvatsku. Kao temeljni dokaz optužnice koristili su se podatci iz Nastićeve brošure *Finale*, odnosno prijepis statuta Milana Pribićevića. Upravo ovo kao temeljni dokaz pokazalo je apsurdnost optužbe. Dok zapravo u prijepisu, Milan Pribićević zamišlja jugoslavensku federaciju koja bi se temeljila na republici, a optužnica plasira da se prikazuje plan Velike Srbije gdje bi Karađorđevići bili na čelu. Proces je započeo 3. ožujka 1909. gdje je Rauch pomno isplanirao sve unaprijed i izabrao „specijalne“ suce koji su se služili nasilnim metodama i mnogobrojnim nezakonitostima. Također, kao glavni svjedoci, kojima se jedino dopuštalo davanje izjava bili su frankovci. Odvjetnici optuženih u medijima su bili prikazani kao veleizdajnici, a suci u procesu su im onemogućavali bilo kakvu obranu optuženih koji su se „nezakonito“ koristili ćirilicom, srpskim stjegovima i grbovima što je prije sve bilo dopušteno. Nakon tri tjedna procesa dolazi do kraja aneksijske krize gdje se rat izbjegnuo, a proces sada postaje europske prirode. Koalicija uspijeva prebroditi krizu i uz Koaliciju još staju socijalisti i Radić sa strankom kao oporba Rauchovom režimu, koji je bio poduprt od strane ministra Aehrenthala.⁸⁷

Aneksijska kriza završava 25. ožujka kada Rusija priznaje aneksiju Bosne i Hercegovine u korist Austro-Ugarske. Time ovaj krizni period završava bez rata, ali kriza u Hrvatskoj se nastavlja sve do konca 1909. i to u znaku velikih pogrešaka ministra Aehrenthala, a to je upravo već navedeni veleizdajnički proces i

⁸⁶ J. Šidak et al, 1968, 245.-246.

⁸⁷ Isto, 246.

Friedjungov proces. Ministar Aehrenthal naložio je povjesničaru H. Friedjungu da na temelju lažiranih dokumenata kojima je raspolagao, objavi članke kojima bi fabricirao opravdanje za okupaciju Srbije. Friedjung je imao zadatak da preko članaka dokaže poveznicu veleizdajničke veze poslanika Hrvatsko-srpske koalicije sa Srbijom, to jest njihovim ministarstvom vanjskih poslova. U slučaju početka rata između Srbije i Austro-Ugarske odmah bi uslijedilo uhićenje istaknutih osoba u tom procesu. Friedjung objavljujući fabricirane dokumente nije napravio provjeru vjerodostojnosti podataka koje je dobio koji su u originalu bili pisani na srpskom jeziku i ćiriličnim pismom. Ministar Aehrenthal predlaže da prvi članak izađe u najpopularnijem bečkom listu *Neue Freie Presse* te članak izlazi 25. ožujka, par sati prije dobivanja vijesti o okončanju krize. Tako da u tom trenutku fabricirani Friedjungovi podatci nisu više bili potrebni, jer se eventualni rat izbjegao, ali članovi Koalicije su osjećali potrebu maknuti sa sebe žig kojim su lažno „postali“ veleizdajnici. Tako članovi Koalicije tuže Friedjunga zbog klevete. Ministar Aehrenthal u tom se trenutku nalazi u jako nezavidnoj poziciji jer skandal dostiže europske razmjere, pogotovo kada Masaryk istupa u austrijskom parlamentu i brani optužene članove Koalicije i tvrdi da su podatci i sam proces izrežirani. Masaryk je bio sklon članovima Koalicije jer su mnogi od njih zapravo bili njegovi đaci. On također upoznaje širu javnost sa činjenicom da se „veleizdajnici“ optužuju zbog njihovih vlastitih shvaćanja i da se koriste subjektivni svjedoci (frankovci) bez utemeljnih dokaza odnosno bez materijalnog dokaza o bilo kakvoj izdaji.⁸⁸ Iako je Masaryk pokušao prikazati u procesu nedužnost optuženih, nikako se nije moglo dogoditi da njemački zastupnici izglasaju dvotrećinskom većinom njegov zahtjev, jer im nije bilo u interesu da izađe na vidjelo prava istina. Veleizdajnički proces

⁸⁸ J. Šidak et al, 1968, 247.-248.

završava 5. listopada 1909. gdje se od ukupnih 53, osuđuju 33 osobe, a među njima dva brata Svetozara Pribićevića koji su osuđeni na 12 godina zatvora. Odmah nakon završetka ovog veleizdajničkog procesa koji je završen bez dokaza otpočinje novi izrežirani Friedjungov proces.

U Friedjungovom procesu, kao najvažniji dokumenti optužnice bili su zapisnici ilegalnih sjednica društva *Slovenski Jug* u Beogradu prema kojima se uz pomoć prvaka Hrvatsko-srpske koalicije organizira „velikosrpska revolucija“ u svim jugoslavenskim zemljama unutar Monarhije. Također su korištena i pisma koja su izlazila iz srpskog ministarstva vanjskih poslova gdje su se navodno kompromitirali i takoreći lažno „uhvatili“ članovi Koalicije i kao „najopasnija“ osoba smatran je Frano Supilo, koji je bio najčešće spominjan u svim falsifikatima. Važno je napomenuti da nisu postojali originalni dokumenti na suđenju, već samo fotokopije, koje su samo sadržavale određene odlomke. Friedjungov proces započinje službeno 9. prosinca 1909., a ministar Aehrenthal u tom trenutku odlučuje „izgurati“ do kraja ono što je započeo jer više nije bilo povratka. Proces je otpočeo u atmosferi uzbuđenja i velike pristranosti bečkih sudaca te su Rauch i frankovci smatrali da će ovaj udarac biti koban za Koaliciju zauvijek. Aehrenthal je bio svjestan da ako želi sačuvati integritet da mora pokušati ocrniti Frana Supila na suđenju, kao prvu osobu Koalicije. Pokušali su prikazati Franu Supila kao amoralnu osobu koja je primala novac i od Monarhije i od Srbije kako bi propagirala južnoslavenske ideje. Na povjerenje dobiva zadatak L. Chlumecky, prijestolonasljednikov povjerenik, koji je čitao Supilovo pismo koje je zvučalo kao denuncijacija Srba. Ubrzo nakon čitanja pisma saznalo se da je Chlumecky vješto ispustio jedan pasus iz Supilovog pisma, kako bi promijenio cijeli smisao napisanog. Frano Supilo u tom trenutku istupa iz Koalicije kako bi ona zadržala integritet. Friedjung i njegov odvjetnik su bili u

strahu dolaska srpskih svjedoka. Ministar vanjskih poslova Srbije Milovan Milovanović šalje svjedoke za Beč u nadi da će svjedoci moći dokazati svojim svjedočenjima svoju nevinost ali i spasiti ugled Koalicije i spasiti ugled srpske vanjske politike za koju ih austrougarska propaganda pokušava prikazati Europi. Kao jedni od svjedoka dolaze M. Spalajković i B. Marković. Marković je prema Friedjungovu falsifikatu predsjedavao nekim sjednicama *Slovenskog juga* te je on dokazao da za vrijeme za koje se tvrdi da je predsjedavao zapravo bio u Berlinu. Nadalje na suđenju obrana poziva kao svjedoka S. Zagorca koji je napustio Hrvatsko-srpsku koaliciju u nadi da će zbog svog neprijateljstva protiv Supila stati na njihovu stranu. Zagorac ističe da su svi dokumenti falsifikati te da su imali ulogu pri donošenju odluke dinastije da dopusti takvu agresivnu vanjsku politiku ministra Aehrenthala. Povjesničar Friedjung shvativši svoju poziciju navodi da dokumente nije koristio slučajno odnosno iz „naivnosti“ već da su vrhovi Monarhije bili upoznati s njima i da su im i sami oni vjerovali. Friedjung zapravo otkriva cjelokupno izrežiranu priču gdje ruši sve maske s Aehrenthalove štampe koja je propagirala da se radi o nepolitičkom procesu i da rezultat samog suđenja nije bitan za njega i Monarhiju. Tako su kompromitirani svi akteri u izrežiranom suđenju i sama austrougarska diplomacija, a to je osobito pogodilo Franju Ferdinanda. Ovakva situacija navodi ministra Aehrenthala i Franju Ferdinanda da pošalju svog pouzdanika na pregovore s Koalicijom kojoj je tada prvi čovjek bio Svetozar Pribićević kako bi došlo do kompromisnog svršetka procesa. Na pregovorima je utvrđeno da se ovi dokumenti neće više upotrebljavati i da će ban Rauch odstupiti s mjesta bana u Hrvatskoj. Kao rezultat završetka Friedjungova proces dolazi do kraja režima Raucha i dolazi do opadanja moći Frankove stranke.⁸⁹

⁸⁹ J. Šidak et al, 1968, 249.-250.

8. Predratno razdoblje

Razvoj krize dualizma nakon aneksije je natjerao vrhove Monarhije da u Hrvatskoj pokušaju uspostaviti ustavni režim. Postojalo je puno pitanja kako bi takav jedan režim izgledao i također ovisilo je o samim interesima ugarske vlade kojoj je na čelu bio Khuen. Khuen dolazi na vlast uz pomoć velikoaustrijskih krugova koji su u tom trenutku imali zajedničkog neprijatelja – mađarske nezavisnjake. Velikoaustrijski krugovi pomažu Khuenu da postane ministar predsjednik te zalažu se da Khuen pokrene suradnju s frankovcima no to nije bilo moguće zbog problematičnog stanja u kojem se nalazila Khuenova vlada. Naime, Khuen je protiv sebe imao jaku opoziciju u Mađarskoj, s toga je morao smiriti prilike u Hrvatskoj ustavnim režimom. Bio je svjestan da jedino to može ostvariti u suradnji s Koalicijom koja je još uvijek bila prva politička opcija, dok je frankovce promatrao kao „oruđe“ velikoaustrijskih krugova, neprijatelja Mađara.⁹⁰

Jedan od prvih poteza Khuena bilo je postavljanje bana te je on odabrao za to svog povjerenika i nekada glavnu osobu njegove Narodne stranke – Nikolu Tomašića. Khuen vjerojatno niti u jednom trenutku nije smatrao suradnju s Koalicijom dugovječnom, ali bio je dovoljno iskusan i upoznat sa politikom u Hrvatskoj da to odabere kao opciju preko koje bi učvrstio vlasiti položaj u Pešti. Khuen je težio razbijanju Koalicije, ali ne sredstvima koja su se koristila za vrijeme aneksijske krize i Friedjungova procesa, već metodama kojima se služio za vrijeme njegova banovanja u Hrvatskoj. Predstavnici Koalicije predvođeni Pribičevićem željeli su doći do predaha jer su još uvijek bili pod dojmom teškog pritiska koji je trajao za vrijeme aneksijskog razdoblja. Pa tako su to učinili u privremenom

⁹⁰ J. Šidak et al, 1968, 265.–266.

sporazumom s Khuenom. Predstavници hrvatske i srpske buržoazije željeli su već jednom biti pri vlasti, kako bi stvorili snošljive uvjete za djelatnost domaćeg kapitala i kako bi onemogućili progone.⁹¹ Koalicija je smatrala da do svojih ciljeva mogu doći popustljivom politikom, odnosno privremenim odustajanjem od svih zahtjeva koji su se odnosili na rješavanje nacionalnog pitanja. Tako su i stavili po strani borbu protiv železničarske pragmatike i samo su zahtijevali obnovu veleizdajničkog procesa kako bi se smjenili preostali Rauchovi funkcioneri koji su bili aktivni u progonima i u aneksijskom razdoblju. Također, postojao je i zahtjev o proširenju izbornog prava, pomoću kojeg bi se smanjio pritisak režima na izborima. Koalicija i tadašnji ban Tomašić sklapaju sporazum po svim navedenim zahtjevima koje je navela Koalicija. Međutim, realna podloga za takve zahtjeve Koalicije nije postojala, jer mađarska vlada i Beč nisu htjele obnovu veleizdajničkog procesa. Zato što bi to značilo priznanje vrhova Monarhije da propaganda velikosrpske revolucije nije postojala, a na njoj su se zasnivala u aneksijskom razdoblju vanjska i unutrašnja politika Monarhije.⁹² Jasno je bilo da sporazum skopljen između Tomašića i Koalicije ne može usmjeriti razvoj prema suradnji mađarske vlade i hrvatske i srpske buržoazije zbog potpuno oprečnih interesa. Tako se Frano Supilo udaljava od Koalicije, jer je smatrao da bez obzira na moralnu pobjedu Koalicije u veleizdajničkom procesu, zapravo da je Koalicija doživjela poraz u trenutku kad je odlučila ući u sporazum s Tomašićem i Khuenom. Supilova politika nije bila nacionalno revolucionarna već se bazirala na zakulisnim taktikama postizanja manjih postupnih uspjeha za vrijeme sukoba Beča i Pešte. Frano Supilo je smatrao da su predstavnici buržoazije postali nesposobni voditi nacionalne borbe i tako se okrenuo dijelu omladine koja je osuđivala i kritizirala popustljivost Koalicije. Tako

⁹¹ J. Šidak et al, 1968, 266.

⁹² J. Šidak et al, 1968, 266.

se iz te omladine upravo razvija *nacionalistički omladinski pokret*, koji zahvaća i šire slojeve naroda, naročito u radnicima i njihovom predstavniku – *socijalističkom pokretu*. Frano Supilo je osuđivao oportunističku politiku Svetozara Pribićevića i Koalicije, jer je smatrao da na taj način se kompromitira Hrvatska i da joj se oslabljuje položaj ravnopravnog faktora u borbi za ujedinjenje sa Srbijom.⁹³

⁹³ J.Šidak, et al, 1968, 266.-267.

10. Zaključak

U radu je prikazan kronološki, politički život Frana Supila. Također, prikazan je i razvitak njegove političke misli, što se jasno može razabrati kroz periode koje je Supilo prolazio i političke situacije u kojima se nalazio. Prikazana je politička pozadina Dubrovnika koja je prethodila dolasku Frana Supila i također, fenomen Srbo-katolika u Dubrovniku. Početak Supilova političkog djelovanja odnosi se na Dubrovnik, kada 1890. godine općinsku upravu na izborima, osvaja srpsko-autonomaška koalicija. Kao razlog gubitka općinske uprave u Dubrovniku svakako se ističe loše upravljanje i oportunistički postupci tadašnje Narodne stranke. Dok s druge strane, kao što je već navedeno dolazi do jačanja Srpske stranke preko fenomena Srbo-katolika koji se širio među Dubrovčanima. Određeni dio dubrovačke inteligencije podržavao je ideje Vuka Stefanovića Karadžića, oni su smatrali da su stanovnici Dubrovnika Srbi katoličke vjeroispovjesti. Ovakva prosrpska klima u kojoj se našao Dubrovnik dovela je do jačanja hrvatske misli koju je poveo mladi Frano Supilo. Tada poveden pravaškim idejama, Supilo se počinje boriti za buđenje nacionalne svijesti u Dubrovniku te započinje uređivati list *Crvena Hrvatska*. Preko novina snažno utječe na tadašnju politiku Dubrovnika. Tako 1899. godine na općinskim izborima koalicija pravaša i narodnjaka pobjeđuje srpsko-autonomašku koaliciju i vraća Dubrovačku općinu u hrvatske ruke.

Nadalje, važno je naglasiti i ideje koje su formirale Frana Supila i prometnule ga u popularnog političara. Na njega su uvelike utjecale ideje pravaštva Ante Starčevića, ali i narodnjačke ideje koje je poprimio od Pere Čingrije. Tako je odbacivao ekskluzivizam pravaštva ali i oportunističku politiku narodnjaka. Njegov pristup političkim problemima svakako se može okarakterizirati kao liberalan. Također, kao protivnik dualizma snažno se zalagao za ujedinjenje svih južnoslavenskih zemalja u sklopu

Monarhije. Supilo je preko južnoslavenskog ujedinjenja u sklopu Monarhije uvidio mogućnost neovisnosti, prvo autonomija u federalizmu potom samostalna država. Kako je kraj 19. i početak 20. stoljeća bio poprilično politički buran unutar Monarhije, Supilo je uvidio trenutak za djelovanje te je započeo sa politikom novog kursa. Unutar politike novog kursa se zalagao i podržavao suradnju sa Srbima u borbi protiv zajedničkog neprijatelja – Austrije. Naravno ne začuđuje ideja jugoslavenstva i spajanja dvaju „istih plemena“ Srba i Hrvata, već Supilovo približavanje Mađarima, s kojima je upotpunio novi kurs, preko Zadarske i Riječke rezolucije. Politika novog kursa dovodi do stvaranja političkog saveza između Hrvata predvođenih Franom Supilom i Srba te se formira Hrvatsko-srpska koalicija 1905. Frano Supilo je sa ovim političkim uspjehom neugodno iznenadio vrhove Monarhije, koji ga tada pokušavaju udaljiti iz političkog života. To je rezultiralo aneksijskom krizom i veleizdajničkim (Friedjungovim) procesom u kojem se pokušalo ocrniti Koaliciju i njenog prvaka Supila sa fabriciranim dokumentima. Frano Supilo na kraju odstupa iz Koalicije te prepušta svoje mjesto prvaka Svetozaru Pribićeviću, nakon što se razočara u njihovu oportunističku politiku protiv koje se on cijeli život borio.

11.Literatura

1. D. Agičić, 1994. *Tajna politika Srbije u XIX. Stoljeću*. Zagreb: AGM, 1994
2. R. Bacalja, i K. Ivon. 2017. „Hrvatsko-srpski odnosi na stranicama Crvene Hrvatske“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 59, 2017. : 385-406.
3. I. Banac, 1990, „Vjersko „pravilo“ i dubrovačka iznimka“, *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost*, god. 1, broj 1-2, Dubrovnik, 1990, str. 179-210.
4. V. Benković, 1990, „Dubrovački Srbi-katolici i "novi kurs" u hrvatskoj politici 1903-1905.“, *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost*, god. 1, broj 1-2, Dubrovnik, 1990, str. 211-231
5. M. Diklić, 1998.,. *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata*. Zadar: Matica hrvatska, 1998.
6. B. Đurasović. 2019. „Utjecaj lista Pravo (1895-1896) na jačanje hrvatske nacionalne ideologije u Dubrovniku krajem 19. stoljeća“. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 57, 2019.: 221-255
7. B. Đurasović, „Hrvatsko-srpski odnosi u središtu proslave blagdana svetog Vlaha u Dubrovniku (1891-1914)“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, No. 58, 2020.: 283.-319.
8. T. Ganza-Aras, 1992, *Politika „novog kursa“ dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*, Split: Matica hrvatska, 1992
9. H. Hajdarhodžić, 1964. *Školovanje Frana Supila. NAŠE MORE*, 11 (1), 75-79. 1964.

10. R. Harris, 2006., *Povijest Dubrovnika*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006
11. J. Horvat, 1962. *Povijest novinstva Hrvatske 1771. – 1939.*, Zagreb: Stvarnost. 1962
12. F. Mirošević, 1992. "Važan znanstveni prilog objašnjavanju pojma "Srbokatolika" u Dubrovniku", *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 24 No. 1, Zagreb 1992. 203.-211.
13. I. Perić, 1979. „Dubrovačko razdoblje političkog djelovanja Frana Supila“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, No. 17, 1979. 503 - 659.
14. I. Perić, 1990. *Politički portreti iz prošlosti Dalmacije*, Književni krug, Split, 1990
15. I. Perić, 1996, *Mladi Supilo*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
16. I. Perić, 2013., „Uloga pravaša u osvajanju općinske uprave u Dubrovniku 1890. – 1899.“, *Pravaštvo u Hrvatskome političkom i kulturnom životu u sučelju dvaju stoljeća* (uredili Zdravka Jelaska Marijan i Zlatko Matijević), Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013. 71 - 92.
17. I. Petrinović, 1998., *Politička misao Frana Supila*, Književni krug, Split, 1988
18. F. Supilo, 1953, *Politika u Hrvatskoj*, Kultura, Zagreb, 1953.
19. F. Supilo, 2000, *Izabrani politički spisi*, Zagreb: Golden marketing, 2000.
20. A. Stražičić, 2018., *Dubrovački koluri. Uspon i pad srbokatolika*. Ur. Stjepan Čosić. Dubrovnik: Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku, 2018.
21. A. Szabo, 2005. "Uzroci i posljedice političkih demonstracija u Hrvatskoj 1903. godine." *Časopis za suvremenu povijest*, 37 (3), 597-608. 2005.

22. D. Šepić, 1970., Frano Supilo. U povodu stogodišnjice rođenja. *Časopis za suvremenu povijest* 2/2, 1970., : 213-228
23. J. Šidak et al., 1968, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860- 1914*, Zagreb: Školska knjiga, 1968.

12. Sažetak

U radu je kronološki prikazan politički život Frana Supila do početka Prvog svjetskog rata. Cilj rada je prikaz političkog razvitka Frana Supila i njegova neumorna politička borba. Rad se može podijeliti na više etapa. Prva etapa je Supilova borba za općinsku vlast u Dubrovniku. Potom prelazak u Sušak pa ubrzo nakon toga u Rijeku gdje se bavio novinarskim poslom i uređivao *Novi list*. Kao posljednja i najznačajnija etapa bi bila stvaranje politike novog kursa i političko djelovanje u Hrvatsko-srpskoj koaliciji. Također, rad je zaključen sa veleizdajničkim (Friedjungovim) procesom i aneksijskom krizom, što dovodi do Supilovog povlačenja iz koalicije.

Ključne riječi: Frano Supilo, Srbo-katolici, Hrvatsko-srpska koalicija, politka novog kursa, Dubrovnik

13. Summary

Political activities of Frano Supilo until the beginning of the First World War

The paper chronologically presents the political life of Frano Supilo until the beginning of the First World War. The aim of the paper is to present the political development of Frano Supilo and his tireless political struggle. The work can be divided into several stages. The first stage is Supilos fight for the municipal government in Dubrovnik. Then he moved to Sušak and soon after that to Rijeka, where he worked as a journalist and edited *Novi list*. The last and most important stage would be the creation of a new course policy and political action in the Croatian-Serbian coalition. Also, the work concluded with the high-treason (Friedjung) process and the annexation crisis, which led to Supilos withdrawal from the coalition.

Keywords: Frano Supilo, Serb-Catholics, Croatian-Serbian coalition, new course policy, Dubrovnik